Pedagogická fakulta
Faculty of Education

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
University of South Bohemia in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra slovanských jazyků a literatur

Oddělení českého jazyka a literatury

K problematice přechylování českých příjmení

Bakalářská práce

Vypracovala: Sabina Čapková

Vedoucí práce: PhDr. Milena Nosková, Ph.D.

České Budějovice 2021

Poděkování

Velké poděkování patří především vedoucí mojí práce PhDr. Mileně Noskové, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady, za trpělivost a čas, který mi věnovala. Chtěla bych poděkovat také respondentům, kteří se zapojili do mého výzkumu. Dále bych chtěla poděkovat své rodině za jejich pomoc a podporu v průběhu mého studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 10. 5. 2021 …….

Sabina Čapková

Anotace

Tématem bakalářské práce je přechylování českých příjmení. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Součástí teoretické části jsou kapitoly, které s přechylováním příjmení souvisí: gender a s ním související genderová lingvistika, genderové role a feminismus. V kapitole věnované feminismu se práce zabývá hlavně historickým vývojem a současným stavem. Samostatnou kapitolu pak tvoří přechylování. Práce se zaměřuje na to, proč přechylujeme a jakým způsobem tvoříme přechylované tvary. Praktickou část práce tvoří výzkum, který je zpracován pomocí anonymního dotazníku. Cílem výzkumu je zjistit názor obyvatelstva různých věkových kategorií na danou problematiku.

Klíčové pojmy: gender, feminismus, příjmení, přechylování

Annotation

The topic of the bachelor´s thesis is surnames' gender inflection in the Czech language. The work is divided into a theoretical and a practical part. The theoretical part includes chapters that are related to surnames´ gender inflection: gender and gender linguistics, gender roles and feminism. In the chapter devoted to feminism, the work deals mainly with historical development and the current state. The surnames´ gender inflection then creates a separate chapter. The work focuses on why we do surnames´ gender inflection and how we create surnames´ gender inflection shapes. The practical part of the work consists of research, which is processed using an anonymous questionnaire. The research aims to find out the opinion of the population of different age categories on the given issue.

Keywords: gender, feminism, surname, surnames´ gender inflection

Obsah

Seznam zkratek **7**

Úvod **8**

1 Teoretická část **9**

1.1 Gender 9

1.1.1 Pojem gender 9

1.1.2 Genderové role 10

1.1.3 Genderové stereotypy 13

1.1.4 Generické maskulinum 13

1.1.5 Genderová a feministická lingvistika 13

1.2 Feminismus 14

1.2.1 Obecné poznatky o feminismu 14

1.2.2 Vývoj feminismu 15

1.2.3 Feminismus v Česku 18

1.2.4 Feminismus a gender studies v současném Česku 20

1.3 Přechylování 21

1.3.1 Vývoj příjmení v Česku 21

1.3.2 Skloňování a přechylování příjmení 22

1.3.3 Nejčastěji užívaná příjmení v České republice 29

2 Praktická část **30**

2.1 Cíl práce a hypotézy 30

2.2 Metoda výzkumu 30

2.3 Dotazník 31

2.4 Výzkumný vzorek 34

2.5 Výzkum 35

2.6 Etika výzkumu 41

2.7 Zhodnocení stanovených hypotéz 42

2.7.1 Hypotéza č. 1 42

2.7.2 Hypotéza č. 2 43

2.7.3 Hypotéza č. 3 44

2.7.4 Hypotéza č. 4 45

2.7.5 Hypotéza č. 5 46

2.8 Diskuze 46

Závěr **49**

Seznam literatury **51**

Seznam obrázků **55**

Seznam příloh **56**

Přílohy **57**

Příloha č. 1: Plné znění dotazníku 57

Příloha č. 2: Vzor vyplněného dotazníku od respondenta 60

Seznam zkratek

atd.	a tak dále
č.	číslo
mn.	množné
např.	například
p.	pád
resp.	respektive
s.	strana
sb.	sbírky
tzn.	to znamená

Úvod

Hlavním tématem bakalářské práce je přechylování českých příjmení. Samotná práce se nezabývá jen problematikou přechylování, nýbrž i tématy, které s přechylováním úzce souvisí, tedy genderem a feminismem. Práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou.

Teoretická část obsahuje tři kapitoly. První kapitola přináší obecné informace o genderu, genderových rolích, popisuje také problematiku generického maskulina. Druhá kapitola se týká feminismu, obsahuje jak obecné poznatky o feminismu, tak stručný průřez historií feministického hnutí. Třetí kapitola se zabývá samotným přechylováním. V této kapitole je popsáno, jak se příjmení vyvíjela a jaká jsou pravidla pro přechylování českých příjmení. Závěr této kapitoly přináší informace o nejčastěji užívaných příjmeních v České republice.

Praktickou část bakalářské práce tvoří kvantitativní výzkum. Účelem práce je zjistit, jaký je názor obyvatelstva na přechylování příjmení. Odpovědi respondentů jsou získávány prostřednictvím elektronického dotazníku. Zároveň práce zkoumá, zda tento názor souvisí s věkem respondentů, jejich názorem na užívání generického maskulina či jestli je ovlivněn i tím, jaký má respondent v této oblasti přehled.

1 Teoretická část

1.1 Gender

1.1.1 Pojem gender

„Nerodíme se ženami; dělají nás jimi.“

(Simone de Beauvoir[1] in Valdrová, 2006, s. 6)

Pojem gender se do češtiny překládá jako sociální pohlaví nebo sociální rod. Znamená to, že s naší pohlavní identitou souvisí také společnost, která nás obklopuje, podle jejíchž měřítek pak vnímáme svoji vlastní genderovou identitu = *„subjektivní vědomí si sebe sama jako ženy nebo muže“* (Valdrová, 2006, s. 7). Ve společnosti se projevuje např. tím, že muži neradi ukazují svoji „ženskou“ stránku – příkladem může být odmítání růžové barvy či skrývání emocí, např. pláče (Valdrová, 2006). Gender může být také definován jako: *„společensky utvářené postoje a modely chování, obvykle dichotomicky dělené na mužské a ženské“* (Curran, Renzetti, 2003, s. 58). Důležité je pochopit rozdíl mezi pohlavím a genderem, kdy: *„pojem pohlaví postihuje pouze biologický rozdíl mezi muži a ženami, odkazuje k fyzickým rozdílům mezi jejich těly. Pojem gender popisuje rozdíly psychologické, sociální, historické a kulturní“* (Jarkovská, 2004, s. 21). Rozdíl je v trvalosti: *„Biologické pohlaví je až na výjimky stálé a neměnné. Gender je proměnlivý a velice tvárný“* (Jarkovská, 2004, s. 22).

Gender je vlastně společenskou kategorií, svůj původ nachází ve společnosti. V rámci genderu se rozlišují dvě skupiny – maskulinita[2] a feminita[3] (Curran, Renzetti, 2003).

Biologické pohlaví je tím, na co nahlížejí všechny kultury stejně, většinou tedy mohou být lidé rozděleni na ženy a muže, přičemž toto dělení je velice jednoduché a mnohdy stačí pouze vzhled jedince k tomu, aby byl zařazen do příslušné kategorie. V pohledu na gender se ale jednotlivé kultury odlišují. To, že jsou pohlaví a gender dvě rozdílné věci, dokládá autorka na příkladu intersexuálů[4]. Studie dokázaly, že i když tito lidé nespadají ani pod mužské, ani pod ženské pohlaví, mohou být genderově

[1] *„Francouzská filozofka a spisovatelka, 1908–1986“* (Valdrová, 2006, s. 6).
[2] *„Mužské rysy chování a osobnosti“* (ABZ.cz, 2021d).
[3] *„Ženské rysy chování a osobnosti“* (ABZ.cz, 2021c).
[4] Intersexualita = *„pohlavní obojetnost“* (Lingea, 2021).

vyhraněni. To dokazuje, že pohlaví a gender na sobě nejsou závislé, totiž že pohlaví automaticky neurčuje gender. Důležité u těchto jedinců bylo, zda byli vychováváni jako dívky, nebo jako chlapci. Z výchovy pak plynulo jejich vlastní přesvědčení o tom, kým vlastně jsou. Bylo zjištěno, že se genderová identita utváří v raném věku, přibližně do dvou let, poté už ji obvykle nelze změnit, aniž by to s sebou nepřinášelo rizika. Vše dosud uvedené je zároveň v protikladu k teoriím o vrozených vlastnostech či rysech pro dané pohlaví. Ze studií jasně vyplývá, že na to, kým se člověk stane, jakou genderovou identitu přijme, má největší vliv naše okolí (Oakleyová, 2000). *„Jádrem celého procesu je identifikace. Chlapci se obvykle identifikují s muži a dívky se ženami, a tím se vytváří normální mužská a ženská genderová identita"* (Oakleyová, 2000, s. 129).

Pohled dané společnosti či kultury na gender – ženské a mužské role, vlastnosti typické pro jedno pohlaví atd. se v průběhu dějin mění a vyvíjí. Dá se proto předpokládat, že i jeho nynější podoba se v průběhu času bude proměňovat (Jarkovská, 2004).

1.1.2 Genderové role

S termínem gender se úzce pojí tzv. genderové role, které mohou být definovány jako: *„soubor zjevných i skrytých, nepsaných předpisů, platných pro chování a jednání žen a mužů a vztahů mezi nimi. Ženám a mužům jsou přisuzovány různé práce, hodnoty, povinnosti a odpovědnosti. Genderové role se vytvářejí a utvrzují zejména v oblasti rodiny, vzdělávacího systému, zaměstnání, společenských norem a hodnot"* (http://management.gendernora.cz in Valdrová, 2006, s. 11). Jak už ze samotné definice vyplývá, genderová role je předurčena společností, která jedince obklopuje. Každá společnost se od jiné liší ve svých hodnotách i normách a stejně tak i v pohledu na genderové role – co je v jedné kultuře obvyklé, např. muži, kteří nosí sukně, může být v jiné nepřijatelné nebo nezvyklé. Stejně tak jako se od sebe pojetí genderových rolí odlišuje v různých kulturách, měnil se také pohled na danou problematiku v průběhu dějin. Jedním ze striktních zastánců ženských a mužských rolí ve společnosti byl psycholog Sigmund Freud. Dnes jsou uznávány jiné společenské hodnoty a normy, než které uznávala předchozí generace. Stejně tak budoucí generace bude uznávat jiné normy než ty, jež jsou nyní považovány za důležité (Valdrová, 2004).

Na formování genderové role mají největší vliv rodiče. Dítě se už odmalička snaží svým rodičům přiblížit, podobat se jim. Důležitá je identifikace s daným pohlavím a jeho imitace. To je důvodem, proč formulování do genderové role probíhá snadněji

u dívek nežli u chlapců, kteří jsou vychováváni ženami a s mužským vzorem tráví podstatně méně času. Při identifikaci se s rodičem jsou důležité dva faktory, a to dominance matky nebo otce a vztah mezi rodičem, s nímž se dítě identifikuje, a dítětem. Děti mají tendenci identifikovat se s rodičem, kterého považují za toho „silnějšího“, dominantnějšího. V tomto ohledu hrají důležitou roli i ekonomické faktory, neboť děti často vnímají jako více dominantní tu osobu, jež do rodiny přináší peníze (otec), nežli tu, která je utrácí (matka). Stejná situace může nastat, pokud má dítě staršího sourozence opačného pohlaví. Mladší z dětí bude mít tendenci identifikovat se se starším sourozencem a pravděpodobně nebude tak genderově vyhraněné, jako kdyby sourozence nemělo. Velmi důležitý je také vztah dítěte a rodiče stejného pohlaví, který by měl být vřelý a láskyplný. Pokud tomu tak není, je pro dítě obtížnější osvojit si svoji genderovou roli. Genderovým rolím samozřejmě neučí pouze rodina. Dalším zdrojem je okolní svět, např. rodiče ostatních dětí. Děti si mohou osvojovat genderové role také pomocí četby, která je jim určena a je plná stereotypů (maminka myje nádobí, tatínek opravuje auto). Svou genderovou roli začínají děti naplňovat v období dospívání, což se projevuje např. tím, že se dívky začnou více zajímat o svůj vzhled, často na úkor studijních povinností, protože od žen se očekává, že budou přitažlivé (Oakleyová, 2000).

Ze strany společnosti jsou na dané pohlaví kladeny jisté požadavky, které vycházejí z tradičního dělení na ženskou a mužskou roli, toto dělení pomáhá utvrzovat, jak už bylo výše zmíněno, rodina, vzdělávací systém, zaměstnání. Důležitým faktorem jsou v dnešní společnosti i média, která také přispívají k tomu, že se ve společnosti stále drží tradiční rozdělení. Pokud jedinec dané podmínky společnosti nenaplňuje, může se stát, že bude společností nepochopen a označen za zženštilého, pokud jde o muže. U žen „nedodržujících“ podmínky diktované společností autorka hovoří o tzv. ztrátě ženství. Z toho vyplývá, že genderovými stereotypy netrpí jen ženy, ale také muži, kteří jsou považováni za silnější pohlaví, a neměli by proto projevovat vlastnosti typické pro „slabší“ ženské pohlaví – odhalovat své slabé stránky, či dokonce hovořit o svých pocitech. Podle autorky může být právě mužská neschopnost nebo nesmělost hovořit o svých pocitech důvodem pro množství dokonaných sebevražd u mužů, kde počty mužů přesahují počty žen (Valdrová, 2004).

Společnost je postavena na fungování a přetrvávání dvou systémů. Stále je typické tzv. patriarchální uspořádání společnosti. Patriarchát = *„pohlavně-genderový systém, v němž muži zaujímají vůči ženám nadřazené postavení a mužské vlastnosti jsou*

ceněny výše než ženské" (Curran, Renzetti, 2003, s. 58). V definici patriarchátu už autor zmiňuje i druhý systém, který se uplatňuje, a sice pohlavně-genderový systém. Jde především o to, jakým způsobem se přistupuje k ženám a mužům v rámci jednotlivých společenských institucí, autor uvádí jako příklady politický či vzdělávací systém, náboženství či rodinné uspořádání. Tento systém se projevuje samozřejmě v každé kultuře a době jinak. Základ se ale, jak autor uvádí, skládá ze tří navzájem propojených prvků: *„(1) ze sociální konstrukce dvou dichotomních rodů (genderů), založené na biologickém pohlaví, (2) z dělby práce na základě pohlaví a (3) ze společenské kontroly nad sexualitou"* (Curran, Renzetti, 2003, s. 59). Důležité je, že na základě fungování tohoto systému se k ženám a mužům přistupuje jinak, jsou očima společnosti jinak hodnoceni, což autor dokládá na příkladu mzdového hodnocení práce, kdy mužské mzdové hodnocení bývá výrazně vyšší než ženské (Curran, Renzetti, 2003).

V knize *Proměny současné české rodiny (Rodina-gender-stratifikace)* autor Milan Tuček podrobněji rozebírá dvě sféry života, ve kterých se nejvíce projevuje genderová nerovnost – rodinu a pracovní sféru. V rodinné oblasti by podle tradičního rozdělení rolí muž měl být živitelem rodiny, tím, kdo přináší peníze do rodinného rozpočtu, ženinou starostí by pak měla být péče o domácnost a děti. Autor, vycházející z výzkumu Rodina 96, uvádí, že dnes s tímto názorem souhlasí 60 % mužů a 48 % žen, přičemž daleko více s tímto názorem sympatizují ženy starší 60 let, v tom autor vidí určitý posun společnosti. Důležitým faktorem je také vzdělání žen, s tradičním dělením souhlasí pouze 22 % vysokoškolsky vzdělaných žen. Výzkumy se dotýkaly také rozdělení povinností v domácnosti. Dnes už si 65 % mužů a 85 % žen myslí, že by měly být děleny rovným dílem, i tak ale autor poukazuje na problém žen, které mají tzv. dvě směny. Stále přetrvává mínění, že živitelem rodiny je hlavně muž, a ženě je vedle jejího zaměstnání přidělována ještě práce v domácnosti a starost o děti. Pohled na muže jako na živitele rodiny přetrvává i v rámci pracovního trhu, do většiny profesí bude přijat pravděpodobněji muž nežli žena, hlavně proto, že se předpokládá, že se žena bude chtít soustředit na rodinný život a nebude se věnovat práci s takovým nasazením jako muž. Při výběru jedince do vedoucí pozice je až 50 % žen i mužů přesvědčeno o tom, že bude vybrán právě muž. Skoro polovina jedinců obou pohlaví je také přesvědčena o tom, že žena bude na stejné pracovní pozici ohodnocena finančně hůře než muž. I když tuto skutečnost většina populace nepociťuje, z průzkumů vyplynulo, že z dotazovaných se s diskriminací v pracovní sféře setkaly pouze ženy, muži nikoli (Tuček, 2000).

1.1.3 Genderové stereotypy

Genderové stereotypy jsou chápány jako: *„zjednodušující a paušalizující obecné popisy maskulinity a feminity“* (Curran, Renzetti, 2003, s. 58). Jinými slovy, genderové stereotypy jsou určité představy a očekávání, která má společnost ohledně mužů a žen o tom, jaký by měl být jedinec daného pohlaví. Předpokladem je, že každý muž nebo každá žena nesou vlastnosti (ať už vzhledové, či osobnostní) typické pro své pohlaví a žádné jiné. Z tohoto stereotypu samozřejmě vybočuje řada jedinců, ti bývají většinou svým okolím nepochopeni a považováni za nenormální (Curran, Renzetti, 2003).

1.1.4 Generické maskulinum

Generické maskulinum se v jazyce užívá tehdy, pokud se předpokládá, že mužský jazykový tvar je schopen rovnocenně zastupovat role obojího pohlaví, feminina i maskulina. Jde o označení typu student, vědec, řidič, která evokují mužského jedince, měla by však zároveň také zastupovat ženu – studentku, vědkyni. Tento problém pochází z minulosti, kdy se ženy v rolích např. řidiček neobjevovaly, a proto se užíval výhradně mužský tvar, který ale ženy neměl označovat. V současné době, jak už bylo zmíněno, se těmito mužskými názvy osob označují také ženy. Tento jev je velmi patrný v médiích, kde se neustále hovoří o politicích, odbornících atd. I když pod tyto termíny spadají také ženy, většina posluchačů si vybaví muže, a ženy tak stále zůstávají nespravedlivě odsunuty do pozadí. Tento jev byl ověřen mnohými testy a výzkumy. Je jasné, že většina populace si pod mužským označením ženu nevybaví. To se mimo jiné projevuje negativním způsobem např. na trhu práce. Proto se dnes objevují snahy o zrovnoprávnění žen v jazyce s muži – o jejich zviditelnění (Valdrová, 2006).

Zásady, které mohou pomoci nahradit generické maskulinum, zformulovala ve své knize *Gender a společnost* Jana Valdrová. Radí např. uvádět tvary obojího rodu tam, kde mají označovat jak muže, tak ženy (milí žáci, milé žákyně); nadměrně neužívat výrazu žena, raději jej nahrazovat názvem profese či pozice (kolegyně, pracovnice); používat názvy, které se distancují od biologického rodu (osobnost), cizí příjmení žen uvádět v původním tvaru (Valdrová, 2006).

1.1.5 Genderová a feministická lingvistika

Problémem rovnoprávného zastoupení obou pohlaví v jazyce se zabývá genderová lingvistika (Valdrová, 2006). Genderová lingvistika je sociolingvistickou

disciplínou[5]. Jak už bylo výše zmíněno, genderová lingvistika si klade za cíl rovnoprávnost obou pohlaví v oblasti jazyka a kritizuje to užívání jazyka, které podporuje dělení mužů a žen podle tradičních genderových rolí, a to v různých oblastech, např. v médiích, reklamě (Valdrová, 2017). Genderová lingvistika bývá často zaměňována s feministickou lingvistikou, která je její aplikovanou subdisciplínou. Feministická lingvistika má svůj původ v emancipačním hnutí a obdobně jako genderová lingvistika se zabývá tím, jakou roli má jazyk v udržování genderových stereotypů. Promluvy nebo vyjádření, která nejsou genderově rovnocenná, pak označuje jako sexistická. Autoři dále uvádějí hlavních pět předmětů výzkumu feministické lingvistiky: 1) užívání generického maskulina, a to především v oblasti inzerce, kde například pracovní inzeráty bývají povětšinou míněné jako možnost nové pracovní pozice pro obě pohlaví, ženám se ale nezdá, že by je oslovovaly stejně jako muže. Zkoumají se ale také např. příčiny, které vedou ženy k užití generického maskulina ve vlastní promluvě – autoři uvádějí příklad: pracovala jsem jako praktický lékař; 2) nerovnost v názvech osob, obzvláště u názvů profesí, které označují pouze jedno pohlaví (jako chůva); 3) označování mužů a žen stereotypními výrazy, které vyjadřují příslušnost k určitému genderu: něžné pohlaví, živitel rodiny; popřípadě užití různých idiomů: chlapi nepláčou; 4) *„uzuální asymetrie různého druhu, např. nadužívání označení maminka místo rodiče v textech o rodině“*; 5) jiné projevy tzv. jazykové hierarchie užívané v mluvách, např. vyjádření se o dospělé ženě jako o dívce, ale o dospělém muži se nikdo nebude vyjadřovat jako o chlapci (Nekula, Valdrová, 2017). Snahy obou disciplín přinesly zákonnou úpravu inzerce pracovních příležitostí a také řadu doporučení, jak používat jazyk, aby nedocházelo k genderovým nevyrovnanostem – viz výše Valdrová (Nekula, Valdrová, 2017).

1.2 Feminismus

1.2.1 Obecné poznatky o feminismu

„Feminizmus je běžně chápán jako označení životního postoje žen usilujících o rovnoprávnost s muži a nezávislost na mužích“ (Kalnická, 2009, s. 7).

[5] Sociolingvistika *„(z lat. societas = společnost; lat. lingua = jazyk) – subdisciplína lingvistiky, která se zabývá zkoumáním soc. vlivů na jazykový systém, resp. funkčním využitím jazyka v sociální komunikaci“* (Buchtelová, Vodáková, 2017).

„Pojem feminismus se přisuzuje Charlesi Fourierovi. Termín se používá od 90. let 19. století“ (Valdrová, 2006, s. 190).

V patriarchální společnosti je potlačeno jiné vnímání reality, než je všeobecně přijímáno, právě tímto jiným viděním a vnímáním reality se zabývá feminismus (Šiklová, 1999 in Valdrová, 2006, s. 189).

Za trvání tohoto stereotypu nemohou pouze muži, kteří tento systém vytvořili, ale i samotné ženy, jež se mu podřizují a věří v něj. Tento systém přináší pro obě pohlaví jak výhody, tak také nevýhody. Muže považuje společnost za schopnější, jejich cesta ke stoupání jak v profesním, tak společenském žebříčku není zdaleka tak složitá jako cesta žen. Domácí práce častěji zůstávají ženskou záležitostí a muži se jimi nemusí zabývat. Na druhou stranu se mohou cítit citově ochuzeni např. tím, že nemohou trávit tolik času s dětmi jako ženy (Havelková, 2004 in Valdrová, 2006, s. 189–190).

1.2.2 Vývoj feminismu

Snahu žen vydobýt si svá práva lze z historického hlediska rozdělit do třech období. Nicméně je jasné, že feministické snahy se tu objevovaly už dávno před začátkem první vlny feministického hnutí. O tom hovoří feministická historička Gerda Lerner. Na tyto snahy nemohly další ženy navazovat, neboť nebyly řádně zaznamenány. To je jedním z důvodů, proč se feministické hnutí jako takové začalo utvářet až na počátku 19. století (Curran, Renzetti, 2003). *„Za kolébku feministického hnutí bývá považováno USA, kde se rozvíjelo v souvislosti s hnutím abolicionistickým[6]“* (Kalnická, 2009, s. 75). Významným mezníkem pro feministické hnutí v USA je rok 1848, neboť dal vzniknout tomuto hnutí, jehož hlavním cílem, podobně jako tomu bude i v jiných zemích, bylo získání volebního práva. V tomto roce získaly také vdané ženy v USA právo vlastnit majetek. Ve stejném roce se konalo také jedno z nejvýznamnějších shromáždění u vodopádů Seneca ve státě New York (Kalnická, 2009). *„… byl přijat dokument s názvem Seneca Falls Declaration of Sentiments and Resolution…, dokument apeloval na solidaritu mužů se situací žen a na jejich pomoc“* (Kalnická, 2009, s. 75).

Jedním z aspektů, které výrazně přispěly ke vzniku feministického hnutí ve Velké Británii a západní Evropě, bylo osvícenství, jež zdůrazňuje především, jak autor uvádí: *„rozum, pokrok, vzdělání, seberealizaci jednotlivce a svobodu od vnějších omezení“* (Curran, Renzetti, 2003, s. 45). Tyto myšlenky byly inspirací pro feministky

[6] Abolicionistické hnutí usilovalo v první polovině 19. století v USA o zrušení otroctví (ABZ.cz, 2021a).

této doby, a to i navzdory tomu, že rovnoprávnost žen byla předními filozofy osvícenství (např. Rousseauem) odmítána. K rozvoji feminismu napomohly také Velká francouzská revoluce a liberalismus[7] (Curran, Renzetti, 2003). Ve Velké Británii byl v boji za získání volebního práva žen důležitý rok 1866, kdy petici usilující o získání volebního práva podepsalo 1 500 žen. Petice byla předložena britskému parlamentu, nedočkala se však žádné odezvy. V reakci na to byl založen Národní spolek pro hlasovací právo. Mezi významná díla z tohoto období patří kniha Johna Stuarta Milla: *Poddanství žen.* Mill tuto knihu napsal společně se svojí ženou. Kniha byla publikována v roce 1869, zabývala se postavením žen ve společnosti a byly v ní vyjádřeny argumenty pro rovnost žen (Kalnická, 2009).

V roce 1903 vznikl ve Velké Británii Ženský sociální a politický spolek, jehož hlavní představitelkou byla Emmeline Pankhurst. Členky tohoto spolku byly nazývány sufražetky[8]. Byly proslulé svým radikalismem – autorka uvádí příklady jejich radikálního chování, např. když jim nebylo umožněno volit, začaly s výtržnostmi, rozbíjely výkladní skříně. Svého cíle, tedy získání volebního práva, dosáhly britské feministky až v roce 1928 (o 10 let dříve, tedy v roce 1918, získaly pouze částečné volební právo). O pár desítek let později si jej vydobyly také Francouzky – v roce 1945. Teprve o mnoho let později, v roce 1971, získaly volební právo ženy ve Švýcarsku (Kalnická, 2009).

Během první vlny hnutí za práva žen, jež probíhala od konce 19. století přibližně do roku 1930, se ženy zabývaly především problémy, které vyplývaly z jejich společenského postavení – např. majetková práva či volební právo, které v řadě zemí nakonec získaly. V Česku mohly ženy začít volit jako jedny z prvních v Evropě, v roce 1920 (Valdrová, 2006). Dalším a neméně významným požadavkem bylo získání rovnocenného přístupu v oblasti vzdělání. Ženy v této době chtěly mít možnost studovat jak na veřejných školách, tak na univerzitách (Kalnická, 2009).

Zlom nastal v období 1. světové války, kdy ženy musely zastoupit práci mužů. V poválečné době se pro ně objevila také řada nových pracovních příležitostí, a ženy tak nově pracují např. jako sekretářky nebo prodavačky (Valdrová, 2006).

Po dosažení nejdůležitějších vytyčených cílů (ve většině států ženy nyní mají volební právo) se činnost hnutí v letech 1930–1960 pozastavila. Mnohé členky

---

[7] = *„… hnutí prosazující svobodu člověka ve všech oblastech jeho činnosti, zejm. v hosp. životě, v politice, ve vědě a umění“* (Pecka, 2018).

[8] Slovo sufražetky odvozuje svůj původ od anglického slova *suffrage (volební právo)* (Kožíšek, 2018).

feministického hnutí se staly součástí jiných hnutí, např. bojujících s fašismem. Boj proti nacismu postavila na první místo před feministické hnutí také významná osobnost českého feminismu Františka Plamínková (Kalnická, 2009). Během 2. světové války bylo opět zapotřebí, aby ženy zastoupily muže bojující na frontě v jejich pracovních povinnostech, a to ve všech sférách – i na vysoce kvalifikovaných postech, např. na leteckém dispečinku. I přesto setrvávaly ženy po válce nejčastěji v domácnosti. Další přelom přišel v 70. letech s druhou vlnou feministického hnutí – do středu zájmu se kromě legislativních otázek dostala témata svobodného uplatnění žen v práci, plánování počtu dětí, doby rození, právo na seberealizaci. Toto hnutí se přesouvá z problémů vnějšího světa do vnitřního světa ženy, řeší otázky jejích vlastních cílů a snů (Valdrová, 2006). Mnohých vytyčených cílů, které již byly zmíněny výše, ženy dosáhly už v počátcích druhé vlny, např. získaly právo na potrat a možnost uplatňovat se ve všech profesích. Tato vlna otevřela řadu nových témat (Kalnická, 2009).

„Kromě snahy o to, aby zákony měly větší reálný vliv, tedy aby si ženy vůbec uvědomily, že mají na něco právo a odvážily se ho uplatňovat, se pozornost začala soustřeďovat na dvě základní roviny, v nichž se hledá původ nerovností mezi pohlavími: na kulturu v nejširším slova smyslu (instituce, jazyk, chování aktérů, příslušníků dané kultury atd.) a na psychologickou problematiku formování genderové identity, na problematiku socializace v dětství i mechanismy reprodukování tzv. genderových vzorců v dospělosti“ (Kalnická, 2009, s. 80).

Charakteristickým rysem druhé vlny je právě ono zaměření na ženu: woman-centeredness. To je naprosto přelomové, neboť až nyní je možné, aby ženy otevřeně hovořily o své vlastní zkušenosti. Autorka uvádí jako příklad vývoj mateřského feminismu, který přinesl veřejnosti zcela nový pohled na mateřství a věci s ním spojené. V této době, v 70. letech 20. století, se také poprvé objevují Men Studies (studia muže). Zabývají se hlavně mužskou identitou, ale také rolí muže jak ve společnosti, která na muže neustále vyvíjí určitý nátlak, tak i v jeho ostatních rolích, zejména těch rodinných, jako je role otce či partnera (Kalnická, 2009). Teze: *„… personal is political, tedy ‚osobní je politické‘,“* (Kalnická, 2009, s. 81) se snaží docílit toho, aby i na to, jaké má žena postavení v domácnosti, bylo nahlíženo jako na politickou problematiku, neboť jde o problém celé společnosti (Kalnická, 2009).

Třetí vlnu feministického hnutí může představovat současná podoba feminismu. Dnes se užívá tvaru množného čísla: feminismy, neboť tento termín v sobě obsahuje různé myšlenkové proudy. V jednom se ale všechny shodují, jde zejména o rovnost

všech (Valdrová, 2006). Jak už je výše zmíněno, třetí vlna feminismu představuje jeho současnou podobu přibližně od 90. let 20. století. Je to doba, kdy feminismus proniká do univerzitního prostředí, s tím souvisí také vznik kateder a nových studijních oborů zabývajících se touto problematikou (Kalnická, 2009). Pro toto období se užívá také označení postfeminizmus: *„protože mnohé autorky a autoři již nepovažují za možné uvažovat o rodové identitě jako samostatné, ale spojují ji s analýzami rasy, etnika, třídy, sociální skupiny nebo věku jednotlivce, které spolu vytvářejí konkrétní individuální identitu“* (Kalnická, 2009, s. 82).

1.2.3 Feminismus v Česku

Vědkyně jako např. Hana Havelková či Pavla Horská se shodují, že česká společnost byla emancipaci nakloněna jak v období první republiky, tak i o pár desítek let dříve. Jako důkaz pro toto tvrzení je možné uvést např. fakt, že roku 1912 byla do Českého zemského sněmu zvolena první poslankyně (Valdrová, 2006).

V českých zemích bylo primární snahou zajistit pro ženy vyšší vzdělání. Významnou postavou tohoto hnutí na počátku 19. století byla autorka *Domácí kuchařky* Magdalena Dobromila Rettigová, která pořádala besídky pro ženy, během nichž se s nimi snažila debatovat o veřejných záležitostech a podněcovat jejich touhu ke vzdělávání (Kalnická, 2009).

V první polovině 19. století píše své knihy Božena Němcová. V roce 1865 zahajuje Karolína Světlá svým projevem činnost tzv. Amerického klubu dam, který se zaměřoval hlavně na vzdělávání žen. Mezi přednášející patřili např. Eliška Krásnohorská, Vojta Náprstek, Sofie Podlipská, T. G. Masaryk či Jaroslav Vrchlický (Valdrová, 2006). *„Tato organizace měla čtyři hlavní cíle: 1. získat tolik vědomostí a zručností, aby se každá členka v případě potřeby dokázala sama uživit; 2. podporovat dobročinnost; 3. podporovat nové myšlenky a stroje a jejich zavádění do domácností; 4. pečovat o děti a mládež“* (Kalnická, 2009, s. 84). Eliška Krásnohorská s Karolínou Světlou se mimo jiné zasloužily o vznik prvního dívčího gymnázia, které dostalo název Minerva (1890) (Valdrová, 2006).

V této době se už také objevují snahy o to, aby ženy mohly studovat na vysokých školách. To je jim umožněno až v roce 1897, v tomto roce mohly ženy poprvé začít studovat na filozofické fakultě. Dalšího roku, tedy v roce 1898, už se ženy mohly stát studentkami medicíny či farmacie (Kalnická, 2009). Ženám byly definitivně zpřístupněny všechny oblasti vysokoškolského vzdělání se vznikem Československé

republiky, tedy v roce 1918. Autorky v knize uvádí, že v tomto roce nastoupily studentky vůbec poprvé např. na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy či na České vysoké učení technické v Praze (Bahenská, Heczková, Musilová, 2011).

Za nejvýznamnější osobnost českého feminismu bývá označována Františka Plamínková. Působila jak v novinářské, tak politické sféře. Nejvíce pozornosti věnovala sociální politice – zejména sociální péči o ženu a dítě. Roku 1925 byla zvolena do Senátu Národního shromáždění. Roku 1905 vzniká pod jejím vedením Výbor pro volební právo žen. Bylo zjištěno, že volební řád „nezakazuje" volbu žen, a tak mohla být v roce 1912 zvolena první poslankyní do Sněmu království českého spisovatelka Božena Viková-Kunětická, sama Plamínková odmítla kandidovat. Kunětická přesto nemohla vykonávat svoji funkci, neboť nebyla schválena Říšským sněmem ve Vídni (Kalnická, 2009).

Ženskou otázkou se zabýval také první československý prezident, Tomáš Garrigue Masaryk. Souhlasil s myšlenkami feministického hnutí, jak ostatně dokládá citace jeho vlastního projevu z roku 1904 v knize *Iluze spásy: České feministické myšlení 19. a 20. století*: *„… Muž i žena jsou si rozumově i mravně rovni. Nerovnost mezi mužem a ženou není přirozená, není od přírody, ale vyvinula se historicky; a jak v historii dělalo se mnoho chyb, a chyb často osudných, tak stala se také chyba, chyba veliká, potlačením ženy…"* (Bahenská, Heczková, Musilová, 2011, s. 85–86).

Ženy získaly volební právo, jak už bylo zmíněno, až o 8 let později, tedy v roce 1920. Díky Ženskému klubu českému byla ve stejném roce zakotvena rovnoprávnost žen do Ústavy Československé republiky (Valdrová, 2006). Na názor společnosti ale neměla tato skutečnost žádný vliv, a proto zakládá Plamínková roku 1923 Ženskou národní radu. Sama byla její předsedkyní. Organizace si kladla za cíl přenést rovnoprávnost zakotvenou v ústavě do praxe. Ženská národní rada se podílela na odbojové činnosti. Plamínková byla po atentátu na Heydricha zatčena a popravena. Ženská národní rada byla po této události rozpuštěna. Po válce na ni navazuje Rada československých žen s JUDr. Miladou Horákovou v čele. Působila až do února 1948, poté byla rozpuštěna, její předsedkyně JUDr. Milada Horáková byla o 2 roky později popravena (Kalnická, 2009).

V době socialismu bylo toto hnutí potlačováno, ženy měly právo pracovat, za hlavu rodiny byl ale stále považován muž. Do povědomí se v Česku dostalo téma genderu až v 90. letech minulého století (Valdrová, 2006).

1.2.4 Feminismus a gender studies v současném Česku

Po roce 1989 se do Československa navrací lidé z exilu. Znovu se začíná objevovat pojem feminismus. Lidé ale nedokázali tento pojem pochopit, neboť nevěděli, co přesně znamená. V rámci médií se feminismus prezentoval např. v zábavných pořadech. Po roce 1989 byl také znatelný nezájem žen o vstup do politického života. Česká společnost chtěla nadále žít s tradičním rozdělením rolí (Valdrová, 2006).

Nicméně i v této době se našli lidé, kteří chtěli vnášet světlo do tohoto tématu. Jedním z nich byla také socioložka Jiřina Šiklová, která stála u zrodu neziskové organizace, jež nesla název Gender Studies a vznikla v roce 1991. Jednalo se o odbornou knihovnu, jež vznikla přímo v bytě Šiklové, který se stal zároveň centrem dění aktivit vztahujících se k gender studies v Praze. Konaly se tam přednášky, setkání s feministkami z jiných zemí, časté byly také diskuze. Postupem času se knihovna mohla chlubit jedinečnou sbírkou děl feministické literatury. I když později došlo k přestěhování organizace, ze které se v roce 1992 stala nadace a o pár let později, v roce 1998, obecně prospěšná společnost s oficiálním názvem Gender Studies, o. p. s., stále se organizovaly přednášky a semináře, což položilo základy tzv. *„Úterkům s genderem“*. Jedná se o pravidelné přednášky pořádané pro veřejnost od roku 1996. Tyto přednášky probíhají dodnes (Gender Studies, 2013).

„V roce 1992 vyšly první studie o feminismu a genderu v odborných časopisech, začal první cyklus přednášek na FF UK.“ O 6 let později, tedy v roce 1998, vzniká na UK samostatné Centrum studií rodu (dnešní Katedra genderových studií na UK). V této době se společnost Gender Studies, o. p. s., která byla zaměřena hlavně na odbornou veřejnost, začíná zajímat o zprostředkování daného tématu široké veřejnosti, s tím souvisí i větší zájem médií o toto téma. *„V roce 1999 vznikla webová stránka http://www.feminismus.cz jako první magazín svého druhu o feminismech, mužích, ženách a genderu.“* Web www.genderstudies.cz, ze kterého pochází tato fakta, vznikl až v roce 2005 a slouží především k informování o projektech či aktivitách společnosti Gender Studies, o. p. s. *„V roce 2002 byl realizován první komplexní vzdělávací projekt ‚Prohloubení informovanosti odborné veřejnosti v oblasti rovných příležitostí žen a mužů‘, zaměřený na zástupce/kyně státní správy a samosprávy, představitele/ky neziskových organizací, zaměstnance/kyně médií, politiky/političky a učitele/učitelky ve všech regionech ČR. Na jeho realizaci se podíleli odborníci a odbornice z řad*

nevládních organizací, státní správy i akademické obce.“ V posledních letech se společnost zabývala hlavně tématem nerovnosti na trhu práce nebo např. reprodukčními právy jak žen, tak mužů (Gender Studies, 2013).

1.3 Přechylování

1.3.1 Vývoj příjmení v Česku

„Příjmení užívaných v České republice je více než 65 000.“

(Moldanová, 2004, s. 10)

Předtím než se začala používat příjmení, nosili lidé pouze jedno osobní jméno, později po příchodu křesťanství označované jako tzv. křestní jméno. Kvůli stále rostoucímu počtu obyvatel bylo nutné začít je rozlišovat i jinak. Nejprve k tomu postačila obměna jména, např. Bartoloměj – Bárta, Bartoš, Bartík, … Od 13. století se začínají používat tzv. příjmí. Jednalo se o další pojmenování obyvatel, které se připojovalo za křestní (doposud jediné) jméno. Tato druhá jména měla různý původ. Mohla odrážet tělesnou či duševní vlastnost nositele – např. Dlouhý, Veselý. Druhé jméno mohl člověk získat také podle svého povolání či bydliště – Mlynář, Zárybnický. Další skupinu příjmí tvořila jména po otci – Jan Hostislav[9]; přezdívky – často uvozené slovy řečený, alias, zvaný – Pavel řečený Levička (měl jen levou ruku). V neposlední řadě mohla být příjmí utvářena ze jmen po chalupě nebo stavení, tato příjmí poukazovala na to, kde, popřípadě u koho, člověk v dané době bydlel, např. Petr na Matějkově gruntě – od toho odvozené Petr Matějka; a také z domovních znamení, např. dům U Černého orla – od toho odvozené Orel. Všechny příklady byly převzaty z knihy Miloslavy Knappové: *Naše a cizí příjmení v současné češtině*. Tato příjmí se od dnešní podoby příjmení výrazně odlišovala tím, že se nedědila, neměla pevnou podobu a člověk jich často za život vystřídal více (Knappová, 2008).

Jako první se samozřejmě objevují u šlechty, ta je získává různými způsoby, např. podle erbů – autorka uvádí jméno Jan Beránek (rod měl ve znaku beránka). U měšťanů a venkovanů se začínají příjmí objevovat až ve 14. století. Městská příjmí vznikala nejčastěji z názvu zaměstnání nebo řemesla, kterému se člověk věnoval. Častá byla i příjmí podle domovního znamení. Jako rodinná jména se začala užívat

[9] *„Hlavně označení podle otce … vedlo k dědičnosti příjmí a vzniku příjmení…“* (Moldanová, 2004, s. 8).

až v 16. století. Na venkově se dědičná příjmení utvářejí od 17. století. Většinu tamních obyvatel živilo zemědělství, proto nebylo možné utvářet jejich příjmí na základě názvu zaměstnání. Častá bývala na venkově jména „po chalupě“. Ukazatelem pro vznik příjmí mohlo být také přírodní okolí stavení, jeho charakter či způsob usazení – to dalo vzniknout také dnešnímu nejčastějšímu českému příjmení: Novák (původně jej nosil nově příchozí hospodář). Nejdéle na ustálení svých příjmení musela čekat dělnická třída, dočkala se až koncem 18. století (Knappová, 2008). Příjmení mohou svůj původ mimo jiné odvozovat také od slovních obratů, různých příhod, v nichž jako hlavní postava figuroval právě budoucí nositel. Autorka to dokládá na rodě Vyskočilů, jejichž jméno je odvozeno od předka, který při hospodské rvačce vyskočil oknem (Moldanová, 2004). Přelom ve vývoji příjmení nastává po 30leté válce, kdy se z příjmí začínají stávat dědičná rodinná příjmení. V této době vznikají také první matriky (Knappová, 2008). *„Dědičnost příjmení byla nařízena patentem Josefa II. ze dne 1. listopadu 1780“* (Beneš, 1944). *„Dnešní grafická podoba příjmení se datuje od poloviny 19. století, kdy došlo k pravopisné reformě, která je základem moderního českého pravopisu“* (Moldanová, 2004, s. 9). V článku *Křestní jméno před příjmení!* autor upozorňuje na dodržování správného pořadí při zápisu jmen. Nejprve se uvádí křestní jméno a až po něm příjmení. Jediná výjimka může nastat v případě evidence lidí v abecedním pořadí podle příjmení (Drobnosti, 1939).

Zvláštním případem v oblasti jmen je tzv. trojjmenost: *„Trojjmennost se u nás objevuje jenom v některých případech, např. u šlechty (Ctibor Tovačovský z Cimburka), u humanistů (Jan Kampanus Vodňanský), u obrozenců, kteří si přidávali tzv. vlastenecká jména (Karel Jaromír Erben)…“* (Cuřín a kol., 1964, s. 151).

1.3.2 Skloňování a přechylování příjmení

Příjmení spadají pod antroponyma (= osobní jména). Jsou dědičná a vyjadřují spojitost s konkrétní rodinou. Křestní jméno se pak používá za účelem rozlišení jednotlivých osob v rodině. Příjmení mají povahu jmen – mohou být utvořena z podstatných jmen, např.: kolář – Kolář; přídavných jmen, např.: černý – Černý; příjmení je možné vytvořit i z jiných slovních druhů, např. citoslovečné příjmení Tydlitát. Proto se pro ně používají stejné gramatické kategorie jako pro podstatná jména obecná, zároveň se také skloňují podle vzorů podstatných jmen obecných. Jsou vždy považována za konkrétní, životná podstatná jména. Mluvnický rod se shoduje s přirozeným rodem nositele příjmení (ta švestka × ten pan Švestka), proto existují

v češtině příjmení jen rodu mužského. Příjmení jsou rodu životného. Příklady byly převzaty z knížky *Naše a cizí příjmení v současné češtině* od M. Knappové (2008).

Příjmení se od jiných jmen v českém jazyce ale přece odlišují. Svým pravopisem i skloňováním se různí od podoby slova, ze kterého vznikla, navíc už nenesou původní význam tohoto slova – Beránek už neoznačuje zvíře, samce od ovce, nýbrž člověka, jehož příjmení získala rodina pravděpodobně na základě mírné a pokorné povahy jeho prvního nositele (Moldanová, 2004). Příjmení: *„Ustáleně označují nositele, jsou dědičná zpravidla po otci, v českém jazykovém prostředí přecházejí obvykle v přechýlené podobě na manželku a na dcery – i když se při sňatku snoubenci mohou dohodnout, že si žena ponechá své dosavadní příjmení, popřípadě že ženino příjmení budou používat oba manželé i jejich děti“* (Moldanová, 2004, s. 7).

Přechylování příjmení znamená tvoření ženské podoby příjmení od mužského tvaru daného příjmení. Nejedná se o povinnost, nicméně pro český jazyk, ve kterém působí koncovky jako nositelé gramatických významů, je přechylování nutností. Pokud nedojde k přechýlení, může docházet k řadě nedorozumění – může se stát, že nebude možné ve větě rozpoznat, kdy se jedná o podmět a kdy o předmět; ze sdělení nemusí být vždy patrné, zda se jedná o nositele, či nositelku příjmení. Vše autor dokládá na příkladech, např. ve větě: „Smetana zavolala Svoboda.“ – není možné s jistotou říci, kdo koho nebo komu zavolal (Internetová jazyková příručka, 2021).

„Jednotlivé jazyky si tedy začleňují cizí vlastní jména osob (podobně jako jména obecná) do svého mluvnického, zvukového a grafického systému podle svých zákonitostí a zvyklostí tak, aby se dala bez potíží užívat, což nelze hodnotit jako komolení jmen či výraz neúcty jednoho jazyka k druhému“ (Knappová, 2008, s. 36).

Z tohoto citátu je patrné, že nejen čeština obměňuje podobu příjmení tak, aby se s ní v daném jazyce nadále dobře pracovalo. Jako doklad pro toto tvrzení lze uvést jednotlivé příklady „obměny“ několika českých příjmení, např. v němčině: Dvořák – Dvorak/Dworschak nebo také v angličtině: Veselý – Wesley, jež autorka dále uvádí. Citát také vysvětluje, že přechýlením příjmení nedochází ke zneuctění jména nositelky, nýbrž se jedná o nezbytný krok potřebný k tomu, aby nadále nebyly problémy s užíváním cizího příjmení v českém jazyce. Z historického hlediska se příjmení v češtině přechylují už několik století – autorka uvádí příklad: Elška Ettlová, z roku 1430. To, že je v českém jazyce tradicí přechylovat i ženská příjmení cizího původu, dokládá autorka na příkladech z Ottova slovníku naučného, kde se v dodatcích z let 1935–1938 uvádí např. jméno Ringová Barbara (Knappová, 2008).

Dne 1. 7. 2001 nabyl účinnosti zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení. V jeho novele č. 165/2004 Sb., která nabyla účinnosti dne 16. 4. 2004, se v § 69 praví:

(1) Příjmení žen se tvoří v souladu s pravidly české mluvnice.
(2) Při zápisu uzavření manželství lze na základě žádosti ženy, jíž se uzavření manželství týká, uvést v matriční knize příjmení, které bude po uzavření manželství užívat, v mužském tvaru, jde-li o a) cizinku, b) občanku, která má nebo bude mít trvalý pobyt v cizině, c) občanku, jejíž manžel je cizinec, d) občanku, která je jiné než české národnosti.
(3) Při zápisu narození dítěte lze na základě žádosti rodičů uvést příjmení dítěte ženského pohlaví v mužském tvaru, je-li dítě a) cizincem, b) občanem, který má nebo bude mít trvalý pobyt v cizině, c) občanem, jehož jeden z rodičů je cizincem, d) občanem, který je jiné než české národnosti (in Knappová, 2008, s. 36–37).

Tyto výjimky platí pouze pro příjmení, která pocházejí z jazyků, kde se neužívá přechýleného tvaru. Pokud se v jazyce, ze kterého příjmení pochází, užívají prostředky pro odlišení mužské a ženské podoby příjmení, do matričního zápisu se u žen zapisuje cizí přechýlená podoba příjmení. Pro užívání příjmení v běžné mluvě neexistuje žádný zákon. Existuje norma, která je uváděna v českých mluvnicích, není ale právně závazná. I přesto bývá valnou většinou společnosti uznávána a respektována. Jestliže v České republice žije cizinka, která si ponechala nepřechýlený mužský tvar příjmení, je i tak vhodné v běžné mluvě její příjmení přechylovat a skloňovat, v opačném případě by to mohlo působit velmi nepřirozeně a způsobovat problémy jak z hlediska mluvnice, tak pravopisu. Jiným případem jsou příjmení cizích významných osobností, u kterých je problém odlišit vlastní jméno od příjmení, např. orientální jména. Nepřechýlená podoba takového příjmení by měla být doplněna obecným slovem, např. spisovatelka či herečka, které napomáhá při jeho skloňování. Nepřechýlenou podobu příjmení je vhodné používat také v psaném projevu, pokud se jedná o odborně zaměřený text, tím může být např. bibliografie (Knappová, 2008).

Přechýlená podoba je tedy nutností, neboť plní dvě důležité funkce: rozlišuje pohlaví a zároveň umožňuje skloňování ženského příjmení, které v jiné podobě není možné v češtině skloňovat (Knappová, 2008). I když je přechylování pro český jazyk nutné, poslední dobou se pod vlivem cizích jazyků stává čím dál více trendem užívání

nepřechýlené podoby. Velkou oblibu si v posledních letech získala také víceslovná příjmení, dnes psaná bez spojovníku (Čechová, 2011).

Následuje přehled tvoření přechýlených variant příjmení. Veškeré informace včetně příkladů pocházejí z webu Ústavu pro jazyk český. Podle způsobů, kterými dochází k přechýlení jednotlivých příjmení, je možné rozlišovat několik skupin. První skupinou jsou příjmení, která mají formu podstatného jména a ve výslovnosti jsou zakončena na souhlásku (typ Novák – Nováková). Všechny podoby ženského příjmení tohoto typu se tvoří pomocí přípony -ová. Jedním z typů těchto příjmení jsou také jména, u kterých se před koncovou souhláskou vyskytuje pohybné -e-, -o- nebo -a-. Tyto samohlásky, nejčastěji se jedná o pohybné -e-, se buď v přechýlené podobě vyskytují, nebo jsou vynechány. U některých příjmení tohoto typu rozhoduje o finální podobě přechýleného tvaru rodinná tradice. Autor užívá pro ilustraci příjmení Kadlec → ženská podoba tohoto příjmení pak může vypadat následovně: Kadlecová nebo Kadlcová, jak už bylo řečeno, bývá užíván tvar mající tradici v dané rodině. Do této skupiny je možné zařadit také příjmení zakončená na -ius. I v tomto případě záleží na rodinné tradici, zda se zakončení -us bude objevovat i v přechýlené podobě: Kramerius → Krameriová, ale i Krameriusová (Internetová jazyková příručka, 2021).

Další skupinu tvoří příjmení, která mají také formu podstatného jména, ale jsou ve výslovnosti zakončena na samohlásku (typ Svoboda – Svobodová). I tato příjmení se přechylují pomocí přípony -ová. U některých příjmení může být problém nalézt základ, ke kterému se přípona přidává. Při přechylování se bere za základ stejná část slova jako při skloňování těchto jmen – většina domácích příjmení přidává příponu k základu bez koncové samohlásky, samohláska bývá v základu ponechána zejména u cizích příjmení. Jedná se o příjmení zakončená na -a-. U tohoto typu zakončení zpravidla dochází k odstranění samohlásky: Svoboda → Svobodová. U příjmení zakončených na -e-/-ě- může o vynechání koncové samohlásky rozhodovat rodinná tradice: Vůle → Vůlová, ale i Vůleová. S ohledem na rodinnou tradici je možné takto zakončená složená příjmení ponechat v nepřechýlené podobě: Skočdopole → Skočdopolová, ale i Skočdopole. Zvláštním druhem jsou příjmení typu Dítě, u kterých může být k základu připojena kmenotvorná přípona -et-: Kníže → Knížetová i Knížová – opět rozhodují rodinné zvyklosti. Dalším typem jsou příjmení zakončená na -i-. Česká příjmení jsou takto zakončena jen výjimečně, ženská podoba se pak tvoří připojením přípony -ová k základu bez -i- nebo zůstává stejná jako mužská: Bezstarosti → Bezstarostová i Bezstarosti. Na konci příjmení se může vyskytnout také -í-,

přechýlená podoba se tvoří stejně jako u příjmení s koncovým -i-, tedy koncovkou -ová připojenou k základu bez -í-. Nebo je opět možné ponechat příjmení v původním tvaru: Zelí → Zelová i Zelí. Pod tuto skupinu spadají také příjmení zakončená na -o-, i tady koncová samohláska mizí: Stýblo → Stýblová. Poslední skupinou jsou příjmení zakončená na -u-, -ů- mající podobu 2. p. mn. č. Pokud to rodinná tradice neurčí jinak, zůstávají nepřechýlená: Janů → Janů i Janová, Adamu → Adamu i Adamová. Do této skupiny se zahrnují také příjmení zakončená na -ou-, -ů-, která vznikla z ustrnulých větných konstrukcí. U tohoto typu je možné příjmení ponechat nepřechýlené nebo přechýlit pomocí přípony -ová po odtržení koncového -ou- či -ů-: Hrejsemnou → Hrejsemnová i Hrejsemnou (Internetová jazyková příručka, 2021).

Třetí skupinu tvoří příjmení mající formu přídavného jména (typ Zelený – Zelená). Autor příjmení z této skupiny rozděluje ještě do tří podkategorií: příjmení s formou přídavného jména tvrdého (vzor „mladý“); příjmení s formou přídavného jména měkkého (vzor „jarní“); příjmení s formou přídavného jména přivlastňovacího. Jak už ze samotného názvu podkategorie vyplývá, příjmení, která mají podobu přídavného jména tvrdého, budou tvořit tvar pro nositelky tohoto příjmení pomocí vzoru „mladý“: Bílý → Bílá. Do této podkategorie spadají také příjmení typu Malých. *„Příjmení s formou 2. p. mn. č. zakončená na -ých nepřechylujeme, pokud je jejich adjektivní původ živě pociťován*: *pan Malých – paní Malých, pan Černých – paní Černých.“* Pokud u příjmení zakončených na -ý- není jistý jejich původ, je možné použít pro vytvoření přechýleného tvaru jak vzoru „mladý“, tak přípony -ová: Balý → Balá i Balýová/Balová – z příkladu je patrné, že se přípona může připojit buďto za celý mužský tvar, nebo za základ bez koncové samohlásky. Forma příjmení, která mají podobu přídavných jmen měkkých, se v 1. p. plurálu v obou rodech shoduje: pan Hořejší → paní Hořejší. U příjmení s tvarem přídavných jmen přivlastňovacích končících na -ův, -ůj se dává přednost nepřechýlené podobě příjmení pro ženské nositelky. Výjimka může nastat v případě, kdy si to vyžádá rodinná tradice. Poté se přípona -ová přidává ke zkrácenému základu, pokud jde o příjmení zakončená na -ův: Jakubův → Jakubův nebo Jakubová; pokud příjmení končí na -ůj, přidává se přípona k úplnému základu: Petrůj → Petrůj nebo Petrůjová (Internetová jazyková příručka, 2021).

Zvláštním typem příjmení jsou příjmení víceslovná. Lze je rozdělit do dvou skupin: na příjmení psaná se spojovníkem a bez spojovníku. Méně častá je podoba se spojovníkem, takové příjmení může nositel získat dědičně po svých rodičích nebo

po uzavření sňatku s osobou, která příjmení v takové podobě zdědila po rodičích, pokud se manželé rozhodnou, že to bude jejich nové společné příjmení. Přechylování tohoto typu příjmení závisí na rodinné tradici. Obecně platí, že u příjmení, jehož části mají obě slovanských původ, dochází k přechýlení u obou částí. To je možné aplikovat také u příjmení, kde je jedna část původu neslovanského. S ohledem na rodinnou tradici je možné užívat také podobu, ve které je první část ponechána v nepřechýlené podobě. Autor uvádí příklady: Skopalová-Horáková, možné také Skopal-Horáková. V případě, že obě části příjmení jsou neslovanského původu, dává se přednost přechýlení pouze druhé části, pokud rodinná tradice neurčí jinak. *„V minulosti se u nás takto zapisovala ženská příjmení vzniklá po sňatku připojením předchozího příjmení k společnému příjmení po manželovi (např. Otýlie Sklenářová-Malá), v současné době se nově vzniklá příjmení tohoto typu zapisují bez spojovníku, např. Eva Dvořáková Novotná.“* Jak z citace vyplývá, pokud si dnes žena přeje užívat jak své, tak manželovo příjmení, uvádí se obě části bez užití spojovníku. První v pořadí je pak vždy manželovo příjmení, na druhém místě stojí původní dívčí příjmení. Příjmení se přechyluje, výjimky stanovuje zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení. Zároveň je možné, aby žena, která užívala před svatbou nepřechýlené varianty svého příjmení, si po svatbě nechala zapsat přechýlenou podobu. Autor tento případ ilustruje na příkladu: ženich Michal Novotný, nevěsta Kateřina Filipi → Kateřina Novotná Filipi, ale i Kateřina Novotná Filipiová. Za situace, že žena víceslovné příjmení zdědí nebo přijme za své víceslovné příjmení manžela po svatbě, se přechylují obě části. Autor opět uvádí příklad: ženich Karel Novák Svoboda, nevěsta Jana Horáková → Jana Nováková Svobodová. Spojovník se neužívá ani v případě, že muž přijme manželčino příjmení – doloženo na příkladu autora: ženich Karel Novák, nevěsta Jana Svobodová → Karel Svoboda Novák (Internetová jazyková příručka, 2021).

Problematikou přechylování ženských příjmení v češtině se ve svém článku *Přechylovat, nebo nepřechylovat příjmení v češtině?* zabývá Patrik Mitter. Článek z dubna 2021 přináší aktuální pohled na danou problematiku. Autor upozorňuje na skutečnost, že roste počet žen, které užívají nepřechýleného příjmení. Nejedná se ale pouze o ženy, kterým to umožňuje zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení. *„Obecně je známo, že velká část těchto příjmení připadá na ženy, které se na matrice účelově prohlásí za příslušnici jiné než české národnosti“* (Mitter, 2021, s. 158). Autor dochází k závěru, že řešením dané situace by bylo dát ženám možnost

volby mezi přechýlenou a nepřechýlenou variantou. Zároveň však přemýšlí nad tím, jaký by to mělo dopad na český jazyk (Mitter, 2021).

Pro český jazyk je důležitá kategorie gramatického rodu. Musí být možné identifikovat rod zmiňované osoby, jinak by mohlo docházet k mnoha komunikačním nedorozuměním a problémům, např. v rámci pravopisu, pro uživatele českého jazyka by bylo těžší správně určit, zda je podmět rodu ženského, nebo mužského. V článku je také zmíněno, že člověk se už jako malé dítě učí pracovat s jazykem pomocí sociálního učení. Na základě těchto získaných zkušeností, které jsou dále rozvíjeny během školní docházky, bude jedinec vždy předpokládat, že nepřechýlená podoba příjmení označuje mužského jedince. Užívání nepřechýlené podoby příjmení u žen není v českém jazyce obvyklé a lidé by si na něj museli navyknout. Pro správné užití ohebných slovních druhů ve větných konstrukcích je nicméně vždy zapotřebí znát rod, což může být u nepřechýlených příjmení problematické, protože z nich přímo nevyplývá. Dle autora by byla, při povolení užívaní nepřechýlené podoby příjmení, stěžejní znalost pravidel pro psaní -i/-y v koncovkách plurálu příčestí činného u přísudkových sloves. Správně zvolená koncovka by mohla pomoci rozpoznat ve sdělení rod. V případě, že koncovkou plurálu příčestí činného u přísudkového slovesa bude -i, nebude však nikdy možné určit bez předchozí znalosti kontextu, zda jsou v roli podmětu zastoupeny ženy i muži, nebo jenom muži. Autor to dokládá na větě: Richter a Neumann přišli (Mitter, 2021).

Problém by mohl nastat i v rámci skloňování nepřechýlených příjmení. Nepřechýlená podoba příjmení u žen byla doposud vnímána spíše jako odchylka od normy, proto se touto problematikou mluvnice doposud příliš nezabývala, chybí především poučení ve školních učebnicích. Pravidla pro skloňování nepřechýlených příjmení se odvíjejí především od těch pro skloňování osobních jmen ženských: *„Skloňují se, pokud jsou zakončena na -a (a to jako substantiva), na -á,-í (a to jako adjektiva vzoru mladá nebo jarní). Zpravidla se neskloňují, pokud jsou zakončena na -i (v pravopise i na -y), -u, -é, -ó, -ú, ženská příjmení zakončená na -e (resp. na -ě) a na -o (srov. bez, k, o, s paní Večeře, Syřiště, Sádlo) se ve spisovném jazyce někdy skloňují, jindy ne“* (Mitter, 2021, s. 162–163). Obtíže mohou také způsobovat příjmení typu Černý, kde není jasné, zda toto příjmení jako ženské nepřechýlené skloňovat podle vzoru mladá, nebo jej ponechat dle pravidel nesklonné. Dle autora je možné používat obě varianty, přičemž nesklonná podoba bude asi více preferována v oficiální komunikaci, zatímco v rámci každodenní komunikace bude nejspíš docházet ke skloňování tohoto typu příjmení podle vzoru mladá. Pokud příjmení končí

ve výslovnosti na souhlásku, mělo by zůstat nesklonné. V běžné mluvě se ale může objevit skloňování těchto příjmení podle vzoru žena. V českém jazyce existují také příjmení, která jsou v mužském a ženském rodě obvykle nesklonná a ženská varianta bývá nepřechýlená (v běžné mluvě může docházet jak k přechýlení, tak ke skloňování). Autor uvádí pro ilustraci např. příjmení Martinů. S těmito příjmeními mají ale jedinci v české společnosti zkušenost, počítají s tím, že mohou označovat muže i ženy. U ostatních příjmení ale uživatelé češtiny, jak již bylo řečeno, předpokládají, že nepřechýlený tvar označuje muže. V neposlední řadě by větší výskyt nepřechýlených ženských příjmení kladl větší nároky i na stylizaci textu, nebylo by totiž vhodné, aby autoři neustále opakovali jedno a totéž obecné jméno pro rozlišení pohlaví, např. paní (Mitter, 2021).

1.3.3 Nejčastěji užívaná příjmení v České republice

„Repertoár příjmení nejčastěji se vyskytujících v české společnosti je v podstatě stabilizovaný“ (Knappová, 2008, s. 207).

„Jednotlivá příjmení si pouze proměňují pořadí v celkovém umístění. Jde o příjmení ryze česká, která zároveň i svou početní převahou jednoznačně reprezentují českou národní společnost“ (Knappová, 2008, s. 207).

Jako doklad pro toto tvrzení je v knize *Naše a cizí příjmení v současné češtině* uvedena tabulka nejvíce užívaných příjmení u nás z let 1989, 1999, 2006, kde první místo obsazuje beze změny příjmení Novák, o další dvě místa se pak v jednotlivých letech dělí příjmení Svoboda a Novotný (Knappová, 2008). Podobná tabulka, avšak z let 1937 a 1964 v knize *Naše příjmení* opět podporuje toto tvrzení, neboť i v těchto letech nejčetnějším příjmením bylo Novák a příjmení Novotný a Svoboda se střídaly na dalších dvou příčkách. Autorka prvenství příjmení Novák vysvětluje tím, že bylo časté a potřebné odlišit nově příchozího od zbylého obyvatelstva. Stejného původu je také příjmení Novotný (Moldanová, 2004). Nositelem příjmení Svoboda byl pravděpodobně někdo, kdo nabyl svobody – mohlo se jednat o svobodné pány či měšťany, nositelé tohoto příjmení mohli být ale i nezávislí řemeslníci (Vaňasová, 1988). Svou podobu si příjmení zachovala od doby svého vzniku až do současnosti, a to navzdory tomu, že slova, ze kterých původně vznikla, se dnes už neužívají. Autorka uvádí jako příklad příjmení Purkrábek, které odvozuje svůj původ od správce hradu – purkrabího, či Ksás – toto slovo původně označovalo renesanční kalhoty (Moldanová, 2004).

2 Praktická část

2.1 Cíl práce a hypotézy

Cílem této práce je poskytnout ucelený obraz o tom, jaký názor má česká společnost na přechylování. Výzkum by měl přinést širší pohled na danou problematiku. Práce se zabývá nejen tím, jaký je názor respondentů, zda přechylování k českému jazyku patří, a u žen by se tedy měla užívat přechýlená podoba příjmení, nebo jsou toho názoru, že by přechylování příjmení mělo být věcí každé ženy, mělo by být tedy na bázi dobrovolnosti, ale také tím, zda s tímto názorem souvisí i věk respondentů, jejich pohlaví, základní povědomí o genderu či názor na použití generického maskulina.

K zodpovězení otázky: Které faktory ovlivňují názor lidí na přechylování? budou použity následující hypotézy:

H_1: S vyšším věkem respondentů převažuje tradiční názor na přechylování – nebude uznávána nepřechýlená podoba.

H_2: Většině mužských respondentů přijde nepřechýlený tvar českého příjmení zvláštní, v porovnání se ženami budou méně tolerantní.

H_3: Respondenti, kteří znají termín gender a dokáží jej vysvětlit, mají tolerantnější přístup k přechylování příjmení.

H_4: Respondenti, kterým vadí užívání generického maskulina, nemají problém s užíváním nepřechýlené varianty.

H_5: Respondenti, jejichž příjmení je cizího původu, více souhlasí s užíváním nepřechýlené varianty než ti, jejichž příjmení je českého původu.

2.2 Metoda výzkumu

Výzkum byl postaven na kvantitativním šetření: *„Kvantitativní znamená, že šetření je navrženo tak, aby přineslo numerická data měřením proměnných“* (Punch, 2008, s. 13). Přičemž nejde jen o samotné měření proměnných, šetření si bere za cíl popsat také vztahy mezi proměnnými, zjistit, jak spolu souvisejí a proč. To je hlavní smysl tohoto zkoumání (Punch, 2008).

Prvním krokem je stanovení cíle výzkumného šetření a zvolení vhodných otázek s ohledem na to, jaké proměnné chceme ve výzkumu sledovat. Dále je potřeba určit, kolik bude sledovaných proměnných, jaká bude technika sběru a následné analýzy dat,

a také určit výzkumný vzorek (Punch, 2008). Výsledkem by mělo být potvrzení, či vyvrácení hypotéz a následné ověření či zdokonalení teorie, ze které se vycházelo. Oproti kvalitativnímu výzkumu přináší kvantitativní výzkum pouze kusé informace o jedincích. V kvantitativním výzkumu bývá zahrnuto více jedinců, získané odpovědi pak přinášejí informace o skupinách, do kterých můžeme jednotlivé účastníky rozřadit. Tento druh výzkumu nikdy nepřinese tak konkrétní informace jako kvalitativní výzkum. Výsledek tohoto výzkumu je ale pak velmi jednoduché zobecnit a určit, pro jakou skupinu platí (Disman, 2009). Důležité je rozlišovat pojmy validita a reliabilita. *„Českým ekvivalentem pojmu ‚validita' je ‚platnost'"* (Chráska, 2016, s. 32). *„Aby měření bylo reliabilní, je třeba, aby při opakování za stejných podmínek poskytovalo stejné (zhruba stejné) výsledky"* (Chráska, 2016, s. 33). Pro kvantitativní výzkum je důležitá standardizace, to vede k vysoké reliabilitě, ale zároveň omezuje respondenta v jeho odpovědi, dochází k redukci informací, a proto je pro tento typ výzkumu typická nízká validita. V kvantitativním výzkumu se uplatňuje deduktivní[10] postup. Je založen na existenci problému, který bude zkoumán prostřednictvím hypotéz. Hypotézy určují budoucí proměnné. Informace získané v průzkumu, jak už bylo zmíněno výše, potvrdí, nebo vyvrátí platnost hypotézy (Disman, 2009). Je vhodné, aby byla data zpracována statisticky. Zároveň je možné, že toto šetření nepřinese příliš konkrétní výsledky (Reichel, 2009). U tohoto typu výzkumu je podle autora nejběžnější metodou sběru dat dotazník vyplňovaný respondenty (Punch, 2008).

2.3 Dotazník

Kvantitativní výzkum není zaměřen na jedince, nýbrž jde vždy o analýzu skupiny, proto musí být dotazník vždy standardizovaný, neboť jde o to, shlukovat data, která jsou společná pro více jedinců, a to je možné jen za předpokladu, že otázky jim pokládané budou totožné. Důležitá pro budoucí analýzu je i standardizace odpovědí, i když kvůli tomu dochází k redukci možných odpovědí, popřípadě se zde nevyskytuje taková variabilita a podobné odpovědi mohou být ve výsledku řazeny do jedné kategorie. Proto jsou časté uzavřené otázky, které dávají respondentovi na výběr z několika odpovědí na danou otázku. Přičemž je kladen důraz na to, aby se dané odpovědi uzavřených otázek navzájem vylučovaly a zároveň byla poskytnuta alternativa pro jakoukoliv odpověď, tedy aby vždy bylo možné odpověď někam zařadit. Autor

[10] Deduktivní = *„postupující od obecného k zvláštnímu"* (ABZ.cz, 2021b).

uvádí výhody užití dotazníku, jako např. to, že nám umožňuje za krátký čas získat odpovědi od mnoha respondentů, získávání odpovědí není náročné ani nákladné. Na druhou stranu uvádí i zápory, které vidí např. v tom, že dotazník nemusí být vyplněn kompletně, vše se odvíjí od ochoty respondenta, je možné otázku ponechat nezodpovězenou nebo ji přeskočit. Může se také stát, že dotazník nevyplní respondent sám, ale s pomocí někoho z okolí, např. rodiny. Největší zápor však autor spatřuje v tom, že se často stává, že se dotazník k autorovi vůbec nevrátí. Dle autora by měl tvůrce dotazníku udělat vše pro to, aby byla návratnost co nejvyšší, může tomu např. přizpůsobit délku dotazníku. Čím delší je dotazník, tím menší je šance, že se vrátí vyplněný (Disman, 2009).

Jednotlivými typy položek se ve své knize *Metodologie pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu* zabýval Chráska (2016). Autor upozorňuje na to, že je v rámci dotazníku vhodnější užívat termínu „položka“ než preferovanějšího „otázka“, neboť ne všechny položky v dotazníku musí mít nutně podobu otázky. Položka může mít např. formu pokynu, autor uvádí příklad: „Vyberte tvrzení, se kterým souhlasíte.“ Položky dále autor třídí podle tří následujících kritérií. Prvním kritériem je cíl, pro který je položka určena. V rámci tohoto kritéria se položky rozdělují na obsahové (výsledkové) a funkcionální. *„Obsahové položky zjišťují údaje, které jsou nutné pro splnění výzkumného záměru, funkcionální položky mají optimalizovat průběh dotazování“* (Chráska, 2016, s. 159). Pod funkcionální položky spadají položky kontaktní, ty mají být úvodem dotazníku, jejich úkolem je vytvořit kontakt mezi autorem dotazníku a respondentem. Dále sem patří funkcionálně psychologické položky, tyto položky mohou dopomoci k tomu, aby se respondent zbavil nežádoucího napětí, nebo slouží k přerušení stereotypizace v odpovědích, která se může vytvořit, pokud respondent odpovídá za sebou na mnoho otázek týkajících se jednoho podnětu. Často se také používají při přechodu mezi jednotlivými tématy dotazníku. Kontrolní položky také spadají pod funkcionální položky a pomáhají zjišťovat, jak moc jsou odpovědi respondenta věrohodné. Existuje více typů, např. se v dotazníku mohou objevit dvě položky dotazující se jinou formulací na tutéž skutečnost. Autor upozorňuje na to, že by kontrolní položka nikdy neměla být umístěna v těsné blízkosti k položce, kterou si autor dotazníku přeje zkontrolovat. Posledním typem položek, které spadají pod položky funkcionální, jsou filtrační položky, jež mají za úkol vyselektovat potřebnou skupinu jedinců. Druhým kritériem je forma požadované odpovědi. Toto kritérium dělí položky na dva typy. Prvním typem jsou otevřené neboli nestrukturované

položky. K těmto položkám se vyjadřuje respondent sám, odpověď tvoří svými slovy, není tady předem daný výběr odpovědí. Nevýhodou těchto položek je jejich náročné vyhodnocování, což je také důvodem, proč se při velkém dotazníkovém šetření příliš nevyužívají. Naopak jejich výhoda tkví v tom, že dokáží lépe zachytit názor respondenta než položky druhého typu, tedy položky uzavřené neboli strukturované. U těchto položek má respondent na výběr z několika odpovědí, což usnadňuje vyhodnocování. Volba tohoto typu položek může přinést větší ochotu respondentů vyplnit dotazník. Záporem těchto položek je rozřazení různorodých odpovědí pouze do předem připravených možností. Uzavřené položky lze dále dělit na dichotomické, což jsou položky, na něž respondent může odpovědět pouze jednou ze dvou navzájem se vylučujících odpovědí. Pokud se tyto dvě odpovědi navzájem nevylučují, jedná se o tzv. nepravou dichotomii. Pokud má respondent na výběr z více než dvou odpovědí, jedná se o položky polytomické. Autor polytomické položky dále dělí na výběrové, výčtové, stupnicové. Posledním, třetím kritériem je obsah, který položka dotazníku zjišťuje. Toto kritérium vymezuje položky zjišťující fakta (tyto položky jsou nejčastěji dichotomické, spadají pod ně otázky týkající se demografických údajů, tedy např. věku či pohlaví respondenta), zjišťující znalosti a vědomosti a položky zjišťující mínění, postoje a motivy dané skupiny respondentů (Chráska, 2016).

Do dotazníku v této práci byly z důvodu zobecnění získaných dat zvoleny převážně uzavřené položky, pouze jedna položka v dotazníku byla ponechána otevřená, a to z důvodu získání povědomí o rozsahu znalostí české populace v oblasti genderu. První dvě položky mají za cíl respondenty klasifikovat z hlediska pohlaví a věku. Třetí položka je otevřená, jak již bylo zmíněno výše, snaží se zjistit, zda mají respondenti nějaké znalosti v oblasti genderu. Čtvrtá a pátá položka upozorňují na problematiku generického maskulina a zjišťují názor respondentů na jeho používání. Zbylé položky už se zaměřují přímo na problematiku přechylování. Šestá položka rozděluje respondenty do dvou skupin: na ty, jejichž příjmení je českého původu, a na respondenty s příjmením původu cizího. Sedmá položka dále zjišťuje, zda se ženská podoba příjmení respondenta užívá v přechýlené, či nepřechýlené podobě. Položky osm a devět si kladou za cíl zjistit pohled respondenta na užívání přechýlené/nepřechýlené podoby příjmení. Osmá položka se týká příjmení českého původu a devátá položka cizího. Desátá položka zjišťuje, zda jsou respondenti toho názoru, že by každá žena měla mít možnost rozhodnout o podobě svého příjmení, nebo by se naopak všechny

podoby ženského příjmení měly tvořit podle zažitých pravidel s ohledem na tradici a systém českého jazyka.

2.4 Výzkumný vzorek

Informace nutné pro výzkumné šetření byly získávány prostřednictvím anonymního online dotazníku skrz platformu Google Forms. Dotazník obsahuje 10 položek, všechny (kromě jedné) byly uzavřené. V jediné otevřené položce byla požadována odpověď na otázku, zda se respondent již někdy setkal s pojmem gender, pokud ano, jestli ho dokáže vysvětlit. Většina respondentů na tuto položku však odpovídala jednoslovně a doplňující otázku nechala nezodpovědněnou. Byli oslovováni respondenti ze širšího okolí. Dotazník vyplnilo 124 respondentů. Více jak polovina dotazovaných byla ženského pohlaví, což znázorňuje obrázek č. 1. Informaci o věkovém složení respondentů, mezi nimiž byla nejvíce početně zastoupena věková skupina 30–50 let, přináší obrázek č. 2. Nejméně respondentů vyplnilo dotazník z věkové skupiny nad 50 let. Plné znění dotazníku je k dispozici v příloze 1.

Obrázek č. 1: Zastoupenost mužů a žen

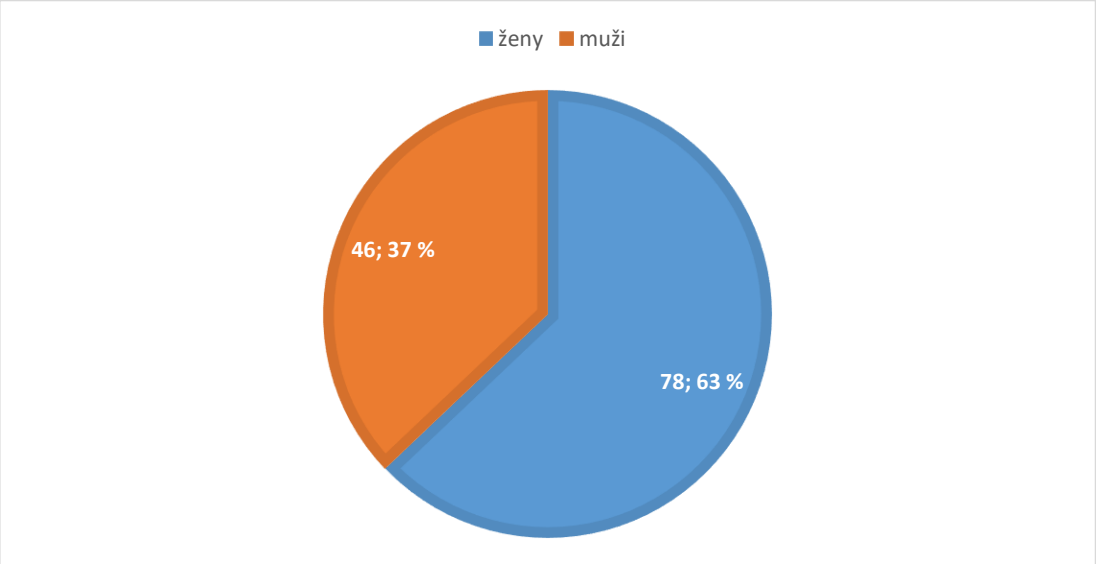

Zdroj: vlastní výzkum

Obrázek č. 2: Věkové složení respondentů

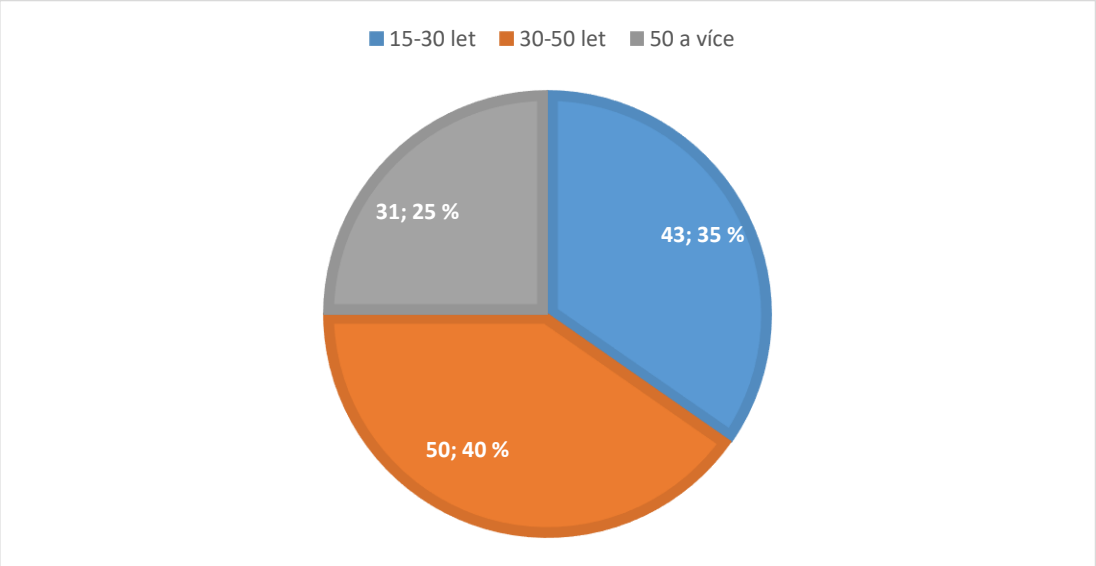

Zdroj: vlastní výzkum

2.5 Výzkum

První dvě položky z dotazníku jsou rozebrány v kapitole 2.4 Výzkumný vzorek. Následovat budou obrázky zobrazující výsledky dalších jednotlivých položek.

Obrázek č. 3: Znalost termínu gender

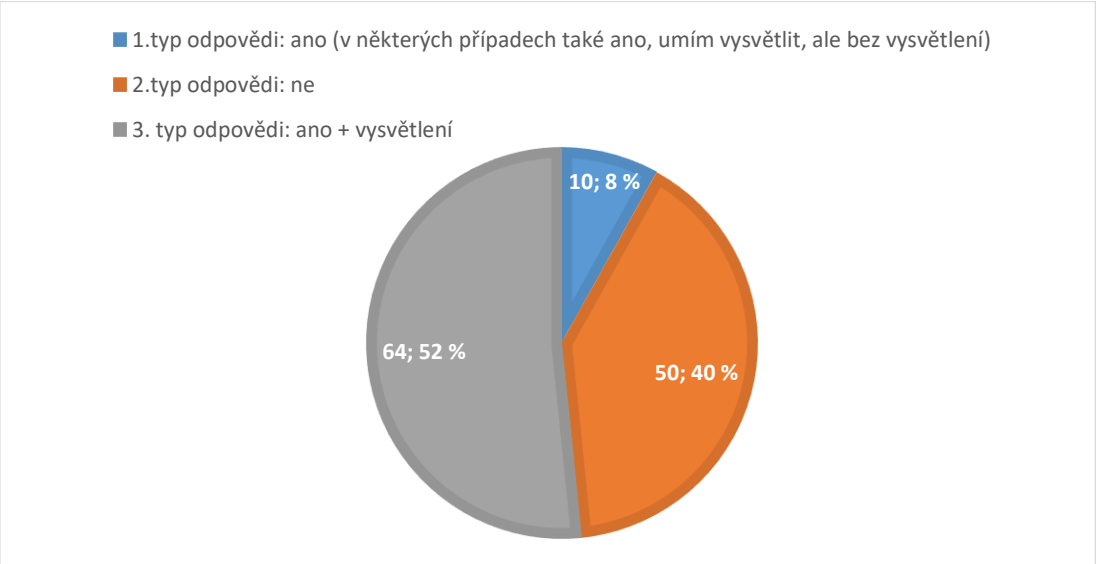

Zdroj: vlastní výzkum

Obrázek č. 3 znázorňuje typy odpovědí na třetí položku z dotazníku: *„Setkali jste se s pojmem gender, pokud ano, dokážete jej vysvětlit?“* Tato položka byla otevřená, z důvodu vysokého počtu odpovědí byly informace získané od respondentů zobecněny a vyneseny do diagramu znázorněného na obrázku č. 3. Z celkového počtu respondentů jich 8 % uvedlo, že se s termínem gender setkali. Dále buď neuvádějí, jestli

jej umějí vysvětlit, nebo napsali pouhé ano a nedodali vysvětlení. Z obrázku č. 3 zároveň vyplývá, že česká společnost o tomto tématu nemá úplné povědomí, neboť 40 % respondentů uvedlo, že se s termínem gender nikdy nesetkali. S třetí položkou z dotazníku souvisí také obrázek č. 4, na kterém je znázorněno, jak tato skutečnost souvisí s věkem.

Obrázek č. 4: Neznalost genderu napříč věkovými skupinami

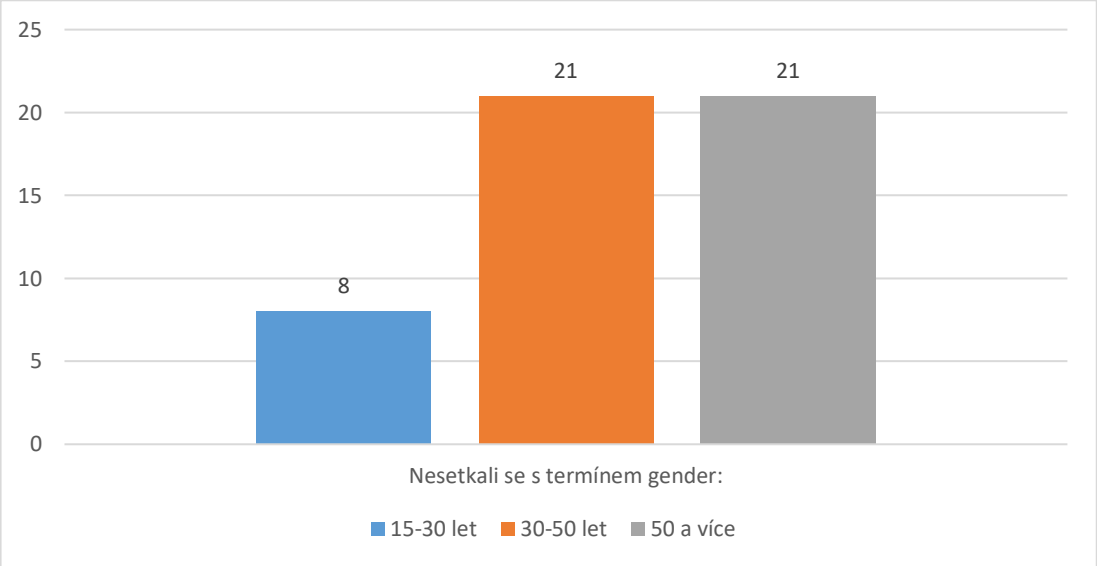

Zdroj: vlastní výzkum

Z obrázku č. 4 je patrné, že neznalost pojmu gender je u mladší generace do 30 let spíše výjimkou. Naopak lidé věkové kategorie nad 30 let se s pojmem gender nesetkali poměrně často.

Třetí typ odpovědi zahrnoval odpovědi typu: ano, s termínem gender jsem se setkal/a a vysvětlení pojmu. Tyto odpovědi byly dále rozděleny do tří skupin: první skupina, která podala nesprávnou definici genderu, obsahovala 5 respondentů uvádějících následující odpovědi: *„Osoba, která se cítí jako opačné pohlaví nebo ani jedno.“; „mužský tvar ženského příjmení“*; *„Rozdíly mezi různými skupinami lidí“*; *„Něco, co je neutrální pro muže i ženy.“; „bezpohlavní“*. Druhou skupinu tvořilo 30 respondentů, kteří se shodovali, že pojem gender je totožný s pojmem pohlaví/rod, jde tedy o rozdělení na muže a ženy. Do třetí skupiny patřili respondenti, kteří uvedli definici přibližující nebo shodující se s definicí termínu gender, tuto skupinu tvořilo 29 respondentů, v odpovědích mluví např. o rovnosti pohlaví, uvědomění si vlastní identity. K ilustraci poslouží následující odpovědi: *„Ano, jde o rozdily socialni, ek., politické vnimani pohlavi“*; *„Do jaké míry se daný člověk cítí být mužem nebo ženou“*; *„Socialni pohlavi, bez ohledu na biologickou realitu“*; *„Ano, setkal. Pohlaví – ne však*

ve smyslu anglického „sex“, ale jde spíše o „mentální nastavení“ a vyjádření toho, čím se člověk cítí být.“; *„Osobní identita a společenské role“*; *„Gender je pojem, který charakterizuje stereotypy, které sociálně přiřazujeme ženskému nebo mužskému pohlaví. Např. že některá činnost přísluší výhradně mužům nebo naopak.“*

Obrázek č. 5: Generické maskulinum

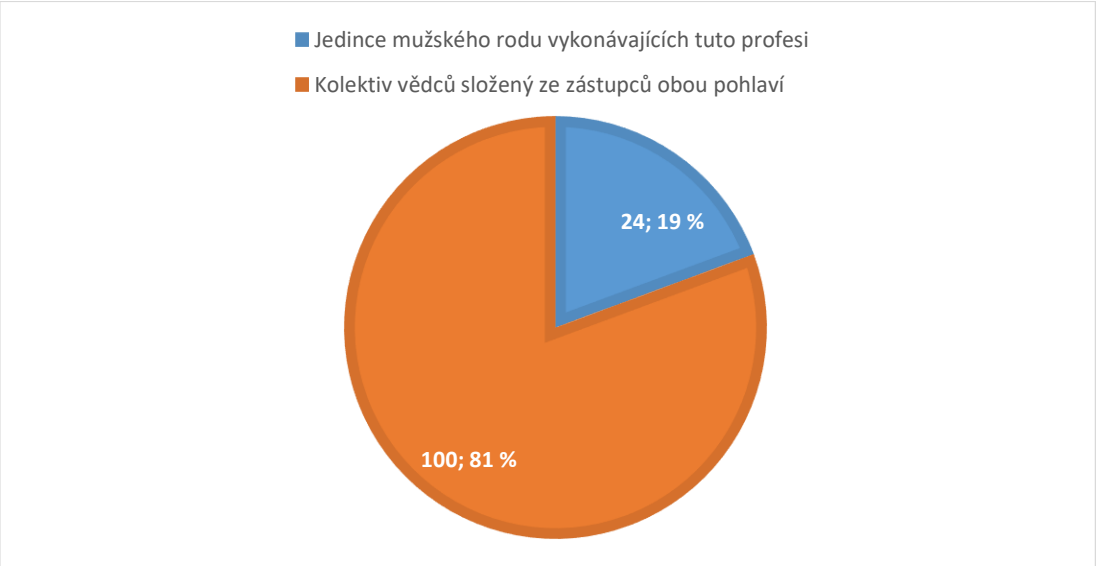

Zdroj: vlastní výzkum

Obrázek č. 5 znázorňuje odpovědi respondentů na čtvrtou položku z dotazníku: *„S genderem souvisí termín generické maskulinum, tj. užívání mužského rodu k označení obou pohlaví – např. pokud v televizi mluví o úspěších vědců, měli bychom si za tímto označením představit nejen vědce, ale i vědkyně podílející se na dosažení daných úspěchů. Pokud Vy osobně uslyšíte v médiích slovní spojení „úspěchy vědců“, vybavíte si za ním:“;* možné odpovědi jsou zaznamenané na obrázku. Navzdory názorům odborníků, např. názorům Valdrové, které jsou uvedeny v teoretické části, domnívajících se, že většina lidí si za mužským označením nedokáže vybavit také ženu, obrázek č. 5 ukazuje zcela opačnou skutečnost. Pouze 19 % ze všech respondentů si za označením „úspěchy vědců“ představí pouze vědce, nikoliv vědkyně.

Obrázek č. 6: Generické maskulinum – ano či ne

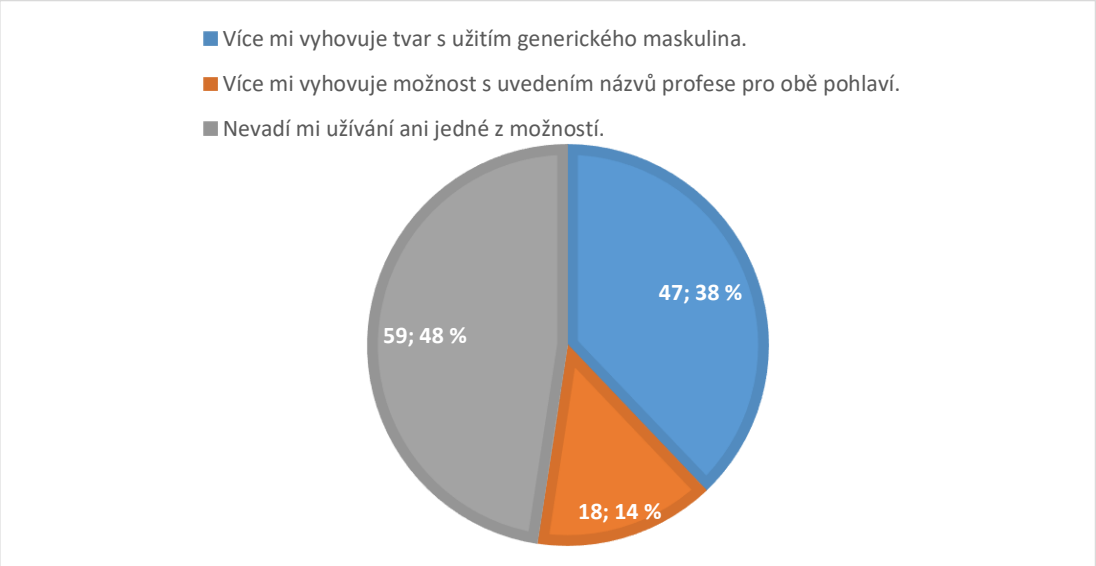

Zdroj: vlastní výzkum

Obrázek č. 6 přináší odpovědi na pátou položku z dotazníku: *„Myslíte si, že je vhodné užívat generického maskulina, nebo by podle Vás bylo korektnější užívat označení pro obě pohlaví? Např. Politici se shodli na novele zákona. X Politici a političky se shodli na novele zákona.“* Obrázek č. 6 ukazuje, že i když si většina dotazovaných za generickým maskulinem vybaví obě pohlaví, v samotném užívání generického maskulina většina respondentů nevidí problém. Zajímavé je, že pouhých 14 % dotázaných uvedlo, že by jim více vyhovovalo uvádět názvy pro obě pohlaví. Celých 38 % pak uvádí, že je pro ně více vyhovující tvar s užitím generického maskulina.

Obrázek č. 7: Původ příjmení

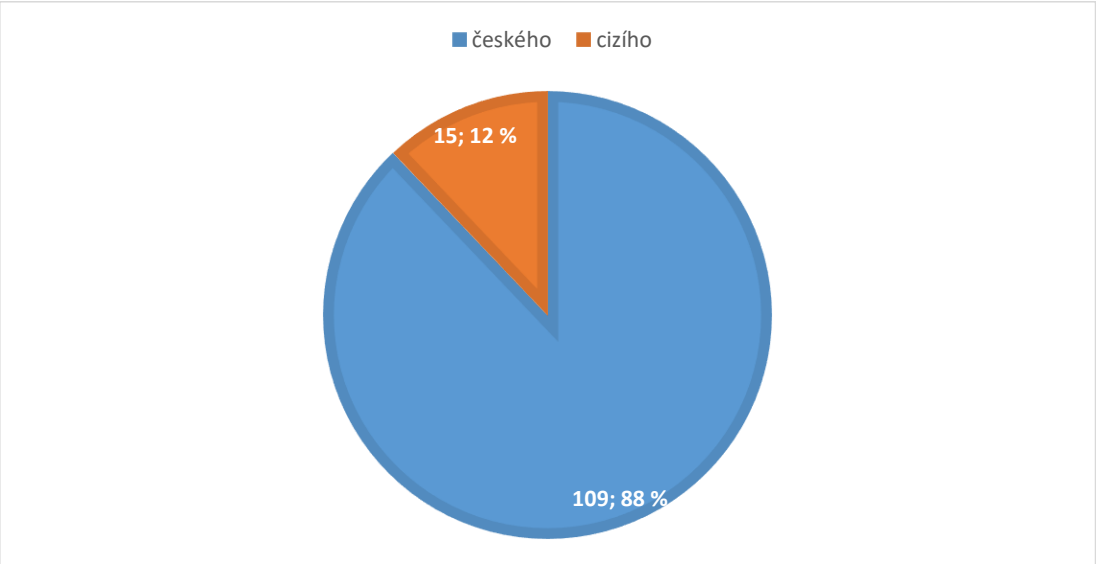

Zdroj: vlastní výzkum

V šesté položce dotazníku odpovídali respondenti na otázku: *„Je Vaše příjmení českého, nebo cizího původu?“* Výsledky jsou znázorněné na obrázku č. 7. Příjmení většiny respondentů je českého původu. Dotazník vyplnilo pouze 15 respondentů, jejichž příjmení je cizího původu.

Obrázek č. 8: Užívání přechýlené a nepřechýlené podoby

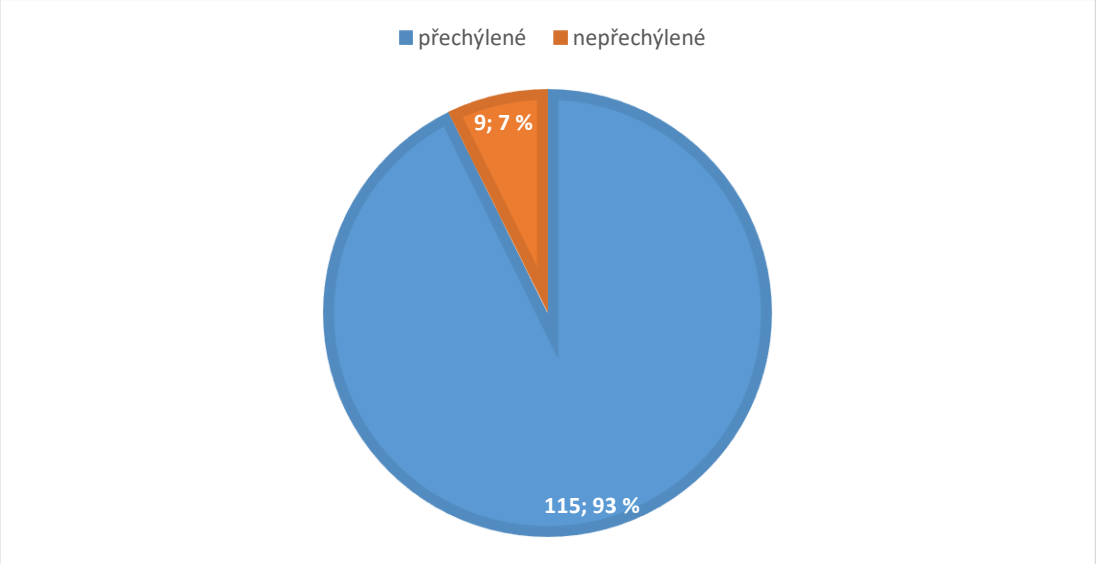

Zdroj: vlastní výzkum

Z obrázku č. 8, který znázorňuje odpovědi respondentů na sedmou položku: *„Ženská podoba Vašeho příjmení se ve Vaší rodině užívá v přechýlené (Jana Nováková), nebo nepřechýlené podobě (Jana Novák)?”*, je patrné, že většina užívá přechýlené podoby. Pouze 7 % dotazovaných uvedlo, že se ženská podoba jejich příjmení užívá v podobě nepřechýlené.

Obrázek č. 9: Je zvláštní užívat nepřechýlený tvar u českých příjmení

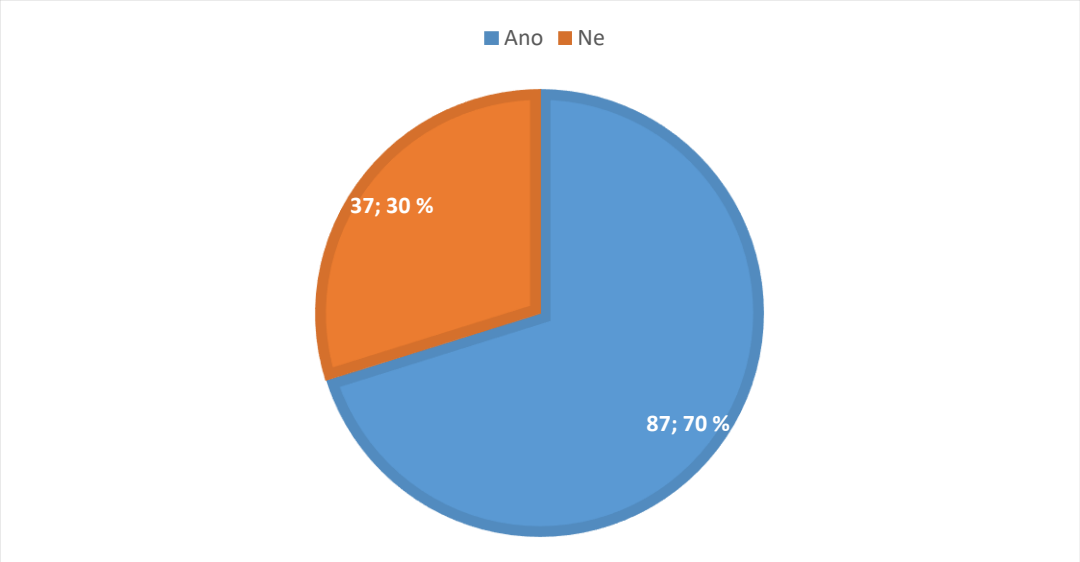

Zdroj: vlastní výzkum

Na obrázku č. 9 jsou znázorněny odpovědi respondentů na osmou položku z dotazníku: *„Přijde Vám zvláštní užívat u českých příjmení v jejich ženské podobě nepřechýlenou variantu? Např. Potkala jsem Janu Novák.“* Jak je patrné z obrázku č. 9, většina respondentů dává přednost přechýlené variantě, co se českých příjmení týče, a užívání nepřechýlené varianty u tohoto druhu příjmení jim přijde zvláštní, neobvyklé.

Obrázek č. 10: Příjmení cizího původu

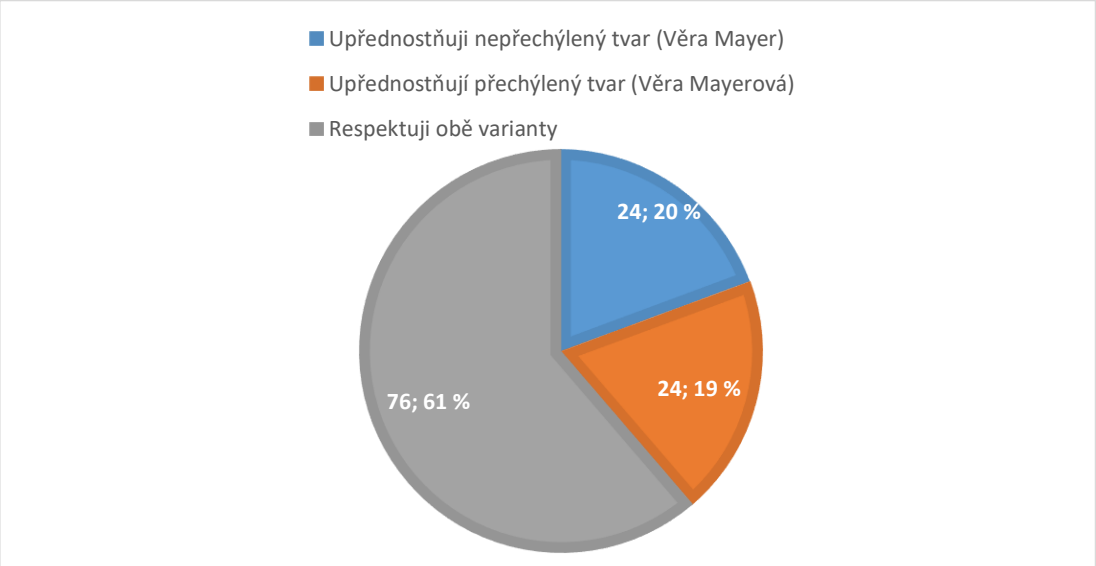

Zdroj: vlastní výzkum

Předposlední položka v dotazníku: *„Pokud se jedná o příjmení cizího původu:“* nabízela respondentům výběr ze tří odpovědí, které jsou znázorněny na obrázku č. 10. Je zajímavé, že v otázce přechylování cizích příjmení uvedl stejný počet respondentů jak variantu upřednostňující přechýlený tvar příjmení, tak variantu, která upřednostňuje nepřechýlený tvar příjmení. Nejvíce dotazovaných, 61 %, uvedlo, že respektují obě varianty, tzn. ani jedné nedávají přednost. Z posledních dvou grafů je patrné, že co se týká přechylování českých a cizích příjmení, má česká společnost jasno. Zatímco u příjmení českého původu 70 % dotazovaných uvádí, že jim přijde zvláštní užívat je v nepřechýlené podobě, u příjmení cizího původu by byli respondenti benevolentnější.

Obrázek č. 11: Přechylování – věc volby

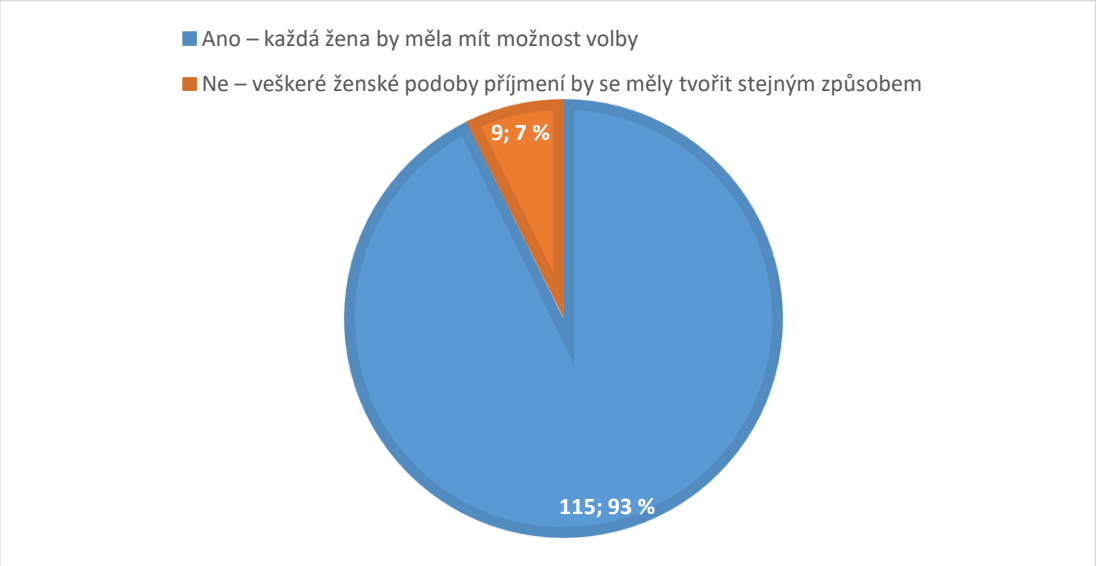

Zdroj: vlastní výzkum

Obrázek č. 11 znázorňuje odpovědi na poslední položku z dotazníku: *„Myslíte si, že má každá žena právo rozhodnout o podobě svého příjmení, ať už se jedná o příjmení zahraničního, či českého původu?“* Obrázek č. 11 ukazuje, že ať už jsou názory respondentů na přechylování jakékoliv, v jednom se téměř shodují: o podobě svého příjmení by měla rozhodovat žena sama.

2.6 Etika výzkumu

Autor dělí etiku týkající se metodologie do dvou skupin. První skupinu tvoří etika výzkumné práce. Autor dále uvádí několik pravidel, mezi něž např. patří: *„výzkumník nesmí ztrácet objektivní a citlivý náhled; jsou-li výsledky výzkumu týmovou prací, nesmí to výzkumník opomenout deklarovat; osobní či jakékoli jiné citlivé a důvěrné informace získané během zkoumání je výzkumník povinen zajistit proti zneužití, prozrazení“* (Reichel, 2009, s. 175–176). Druhou skupinu tvoří etické zásady se zkoumanými osobami, mezi něž autor řadí např. tyto zásady: *„osoba nesmí být zkoumána, pokud o tom neví nebo s tím nesouhlasí; zkoumaná osoba nesmí být k účasti na výzkumu jakkoli nucena; ze zkoumání může kdykoliv svobodně odstoupit; zkoumání musí respektovat anonymitu zkoumané osoby“* (Reichel, 2009, s. 177–178).

2.7 Zhodnocení stanovených hypotéz

2.7.1 Hypotéza č. 1

H_1: S vyšším věkem respondentů převažuje tradiční názor na přechylování – nebude uznávána nepřechýlená podoba.

Obrázek č. 12: Věk a názor na přechylování

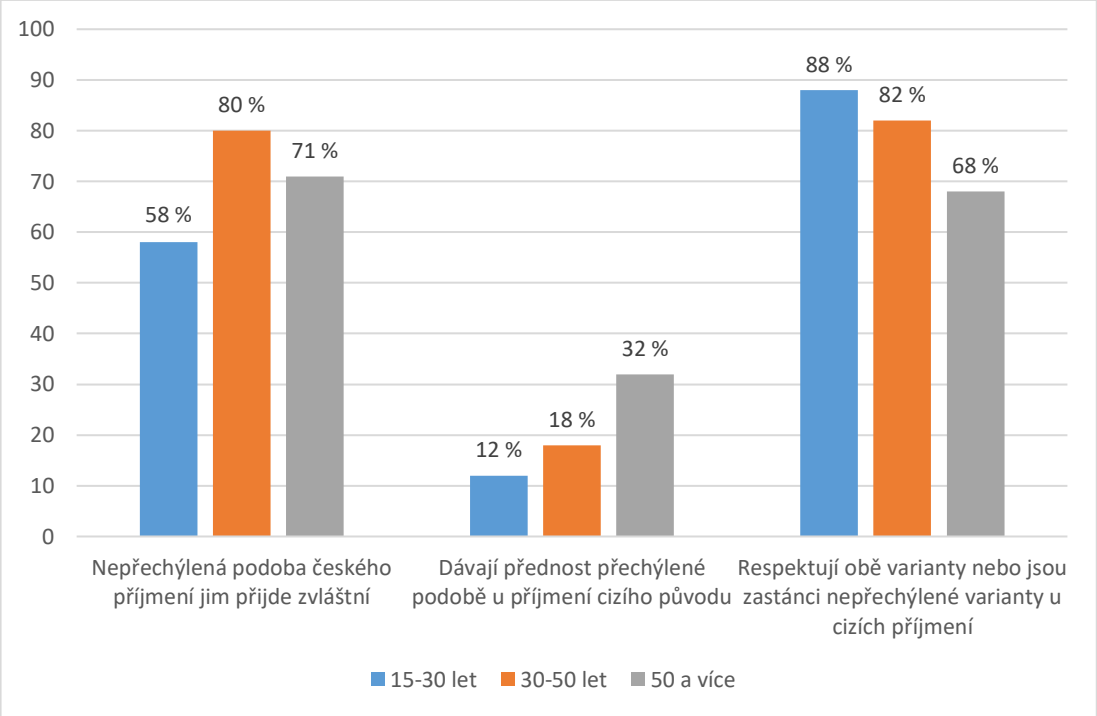

Zdroj: vlastní výzkum

Z obrázku č. 12 lze vyčíst, že se hypotéza nepotvrdila, co se českých příjmení týče. Nejvíce striktní v této oblasti byla skupina respondentů ve věku 30–50 let. Nicméně lze pozorovat stoupající tendenci u sloupců znázorňujících respondenty, kteří dávají přednost přechýlené podobě u cizích příjmení, a zároveň klesavou tendenci u sloupců zachycujících ty respondenty, kteří dávají přednost nepřechýlené podobě u příjmení cizího původu nebo akceptují obě varianty. Hypotéza vychází ze sběru dat osmé položky dotazníku, jež získávala názor respondentů ohledně českých příjmení, a deváté položky, která se věnovala názorům na přechylování/nepřechylování cizích příjmení.

2.7.2 Hypotéza č. 2

H_2: Většině mužských respondentů přijde nepřechýlený tvar českého příjmení zvláštní, v porovnání se ženami budou méně tolerantní.

Obrázek č. 13: Ženy, muži a nepřechýlená podoba u českých příjmení

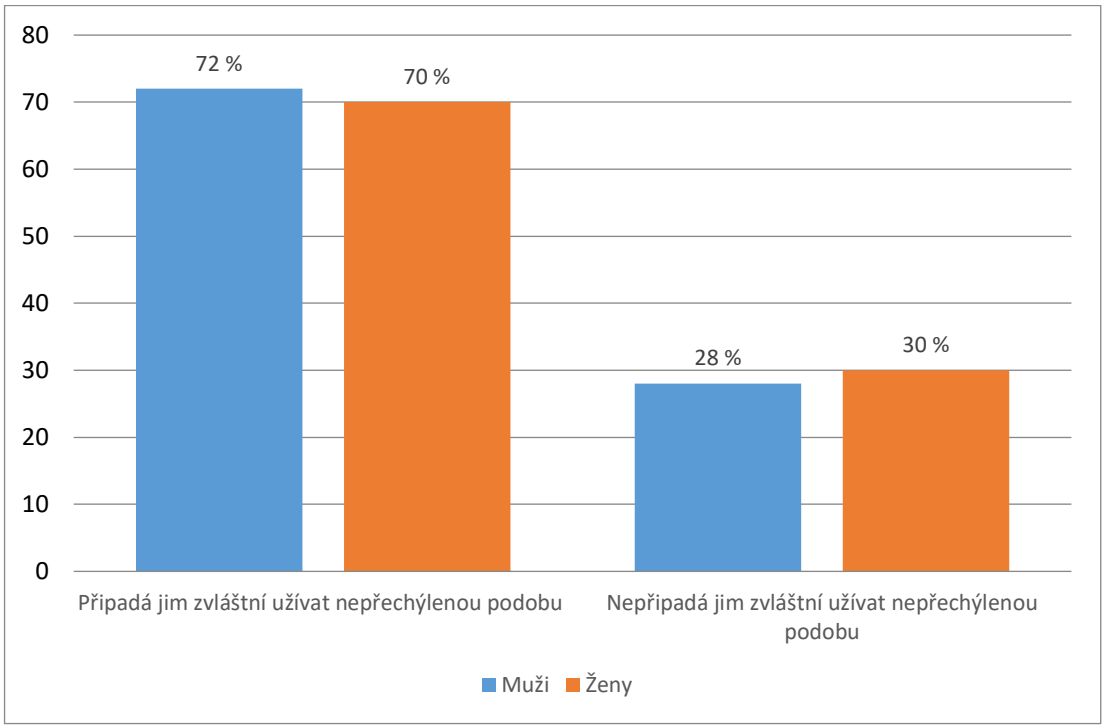

Zdroj: vlastní výzkum

Obrázek č. 13 znázorňuje, kolika mužským a ženským respondentům přijde zvláštní užívat české příjmení v nepřechýlené podobě. Hypotéza předpokládala, že mužští respondenti se ukáží jako méně tolerantní k užívání nepřechýlené podoby. Údaje zaznamenané na obrázku č. 13 vycházejí z odpovědí mužských a ženských respondentů na osmou položku v dotazníku. Hypotéza byla potvrzena, rozdíl však nebyl markantní. Z mužských respondentů 72 % uvedlo, že jim přijde zvláštní užívat nepřechýlený tvar, u žen se s tímto názorem ztotožňovalo 70 % respondentek.

2.7.3 Hypotéza č. 3

H_3: Respondenti, kteří znají termín gender a dokáží jej vysvětlit, mají tolerantnější přístup k přechylování příjmení.

Obrázek č. 14: Přístup k přechylování v závislosti na znalosti genderu

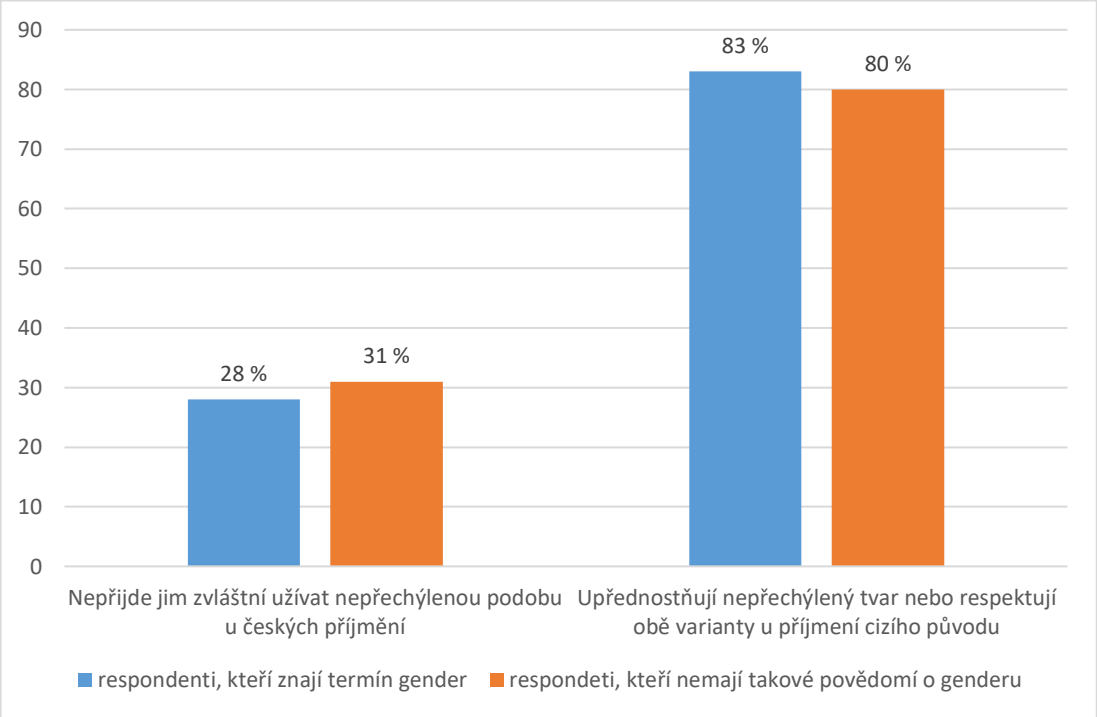

Zdroj: vlastní výzkum

Respondentů, kteří znali termín gender a dokázali jej správně vysvětlit, bylo 29 (viz třetí položka dotazníku a obrázek č. 3). Ostatní respondenti, tedy i ti, kteří termín znali, ale neuvedli vysvětlení, nebo ti, kteří uvedli chybné, jsou zahrnuti do druhé skupiny. Hypotéza následně pracovala s jejich odpověďmi na osmou a devátou položkou v dotazníku. Údaje v procentech dokládají, že hypotéza nebyla potvrzena. Není zde výrazný rozdíl v přístupu k nepřechýlené variantě. Po porovnání grafů zobrazených na obrázku č. 14 je možné dojít k závěru, že povědomí o genderu neovlivňuje názor ohledně problematiky přechylování.

2.7.4 Hypotéza č. 4

H_4: Respondenti, kterým vadí užívání generického maskulina, nemají problém s užíváním nepřechýlené varianty.

Obrázek č. 15: Souvislost užívání generického maskulina a nepřechýleného tvaru

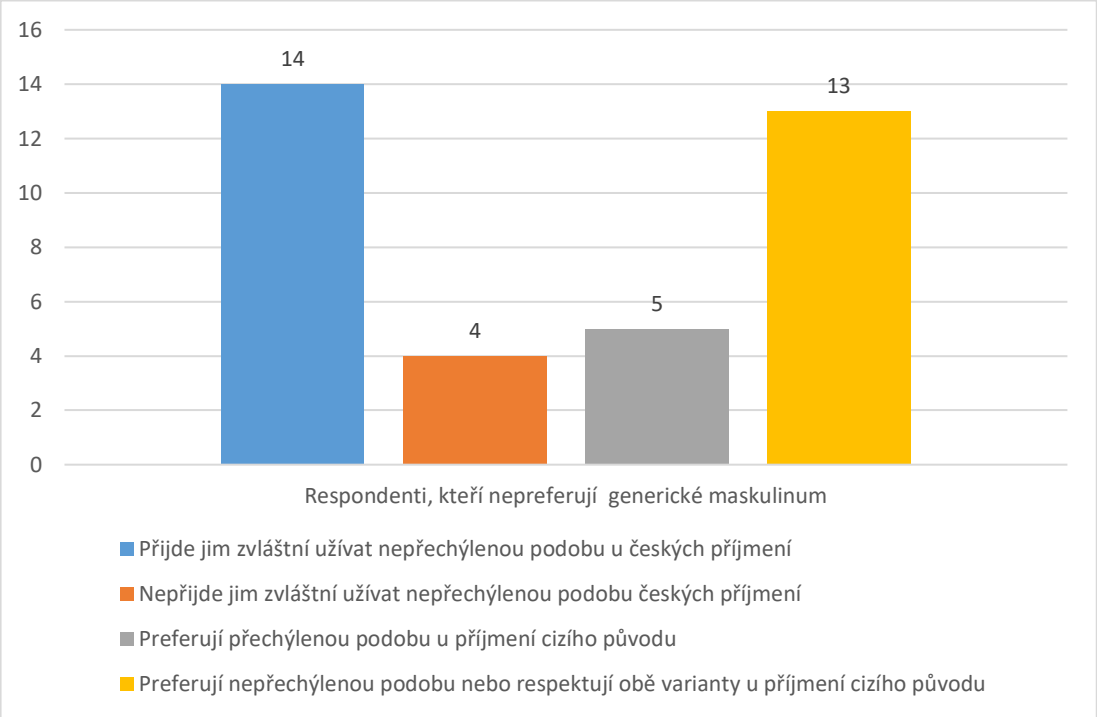

Zdroj: vlastní výzkum

Obrázek č. 15 znázorňuje, kolik z celkového počtu 18 respondentů, kteří vybrali v položce týkající se generického maskulina možnost: *„Více mi vyhovuje možnost s uvedením názvů profese pro obě pohlaví.“* (viz pátá položka dotazníku a obrázek č. 6), souhlasí s nepřechýlenou podobou příjmení jak českého původu, tak cizího původu. Šetření vycházelo z odpovědí respondentů na osmou a devátou položku z dotazníku. Hypotéza se potvrdila jen v případě příjmení cizího původu, u příjmení českého původu většina uvedla, že jim připadá zvláštní užít nepřechýlený tvar.

2.7.5 Hypotéza č. 5

H_5: Respondenti, jejichž příjmení je cizího původu, více souhlasí s užíváním nepřechýlené varianty než ti, jejichž příjmení je českého původu.

Obrázek č. 16: Rozdílnost názorů v závislosti na původu příjmení

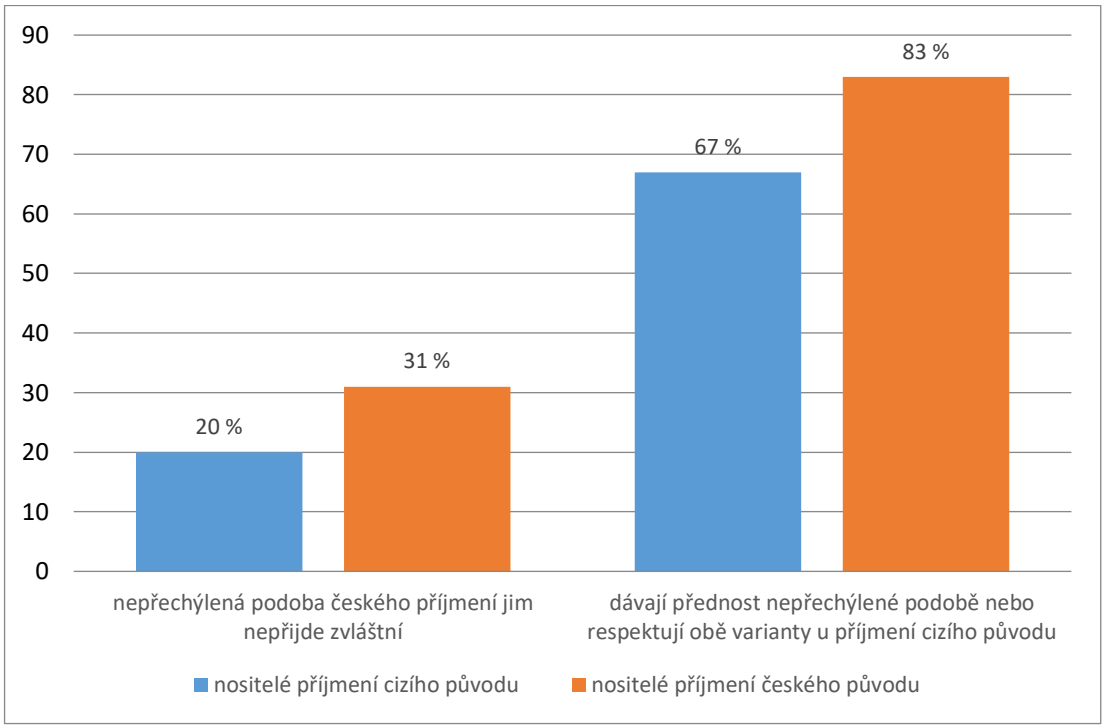

Zdroj: vlastní výzkum

Obrázek č. 16 znázorňuje, jak na problematiku přechylování nahlížejí respondenti, jejichž příjmení je cizího původu, v kontrastu s respondenty, kteří jsou nositeli příjmení českého původu. Hypotéza vycházela z odpovědí respondentů na osmou a devátou položku dotazníku a v tomto případě se nepotvrdila, neboť procentuálně kladný názor na nepřechylování převažuje u nositelů českých příjmení. Je ale nutné podotknout, že zastoupení respondentů jednotlivých skupin v tomto případě bylo nevyvážené. Při vyšším počtu respondentů s příjmením cizího původu by se údaje mohly lišit.

2.8 Diskuze

Diskuze se bude zabývat porovnáváním výsledků výzkumu této práce s výsledky dalších tří bakalářských prací zaměřených na téma přechylování: *O přechylování příjmení aneb Je to žena, či muž?* (z roku 2014), autorkou je Anna Jurczyková; *Přechylování příjmení v současné češtině a jeho recepce ve společnosti* (z roku 2016), autorem je Robin Panhans; *Přechylování příjmení v českém jazyce* (z roku 2016),

autorkou je Helena Nagyová. Všechny průzkumy byly provedeny prostřednictvím dotazníkového šetření. Jurczyková odpovědi do dotazníků získávala od respondentů, kteří se v problematice orientují – od vysokoškolských studentů českého jazyka a jejich vyučujících. Ostatní autoři získávali odpovědi ze širšího okolí (škola, rodina, známí…).

Obecně se výzkumy shodují v tom, že je česká společnost přechylování nakloněna. Z výzkumu této práce a z výzkumu Panhanse vyplývá, že lidé jsou daleko více striktní, pokud se jedná o příjmení českého původu. V takovém případě dává většina respondentů přednost přechýlené variantě. Co se týká přechylování cizích příjmení, je česká společnost daleko více benevolentní. Většina respondentů uváděla, že jim užívání nepřechýlené varianty nevadí. Výzkum Panhanse dále zachycuje názor respondentů na nepřechýlená příjmení cizích významných osobností. Valná část respondentů je pro užívání nepřechýlené varianty. Z Panhansova výzkumu dále vyplývá, že většina respondentů vidí za užíváním nepřechýleného příjmení českého původu u žen pouze touhu po zviditelnění (Panhans, 2016).

K závěru, že většina respondentů dává přednost užívání přechýlené ženské podoby u příjmení, která jsou českého původu, dochází také Jurczyková (2014). Opět většina respondentů svou odpověď zdůvodňuje tím, že nepřechylování českých příjmení vnímá pouze jako současný trend, stejně jako tomu bylo u Panhanse. Jurczyková (2014) se zabývala také otázkou přechylování cizích příjmení. Zde rozděluje respondenty do dvou skupin, u těch, kteří spadají do mladší věkové skupiny do 30 let, převládá názor, že by se cizí příjmení přechylovat neměla. Věková skupina nad 30 let má opačný názor. Autorka zmiňuje také nejčastější důvody, které respondenti uváděli pro přechylování cizích příjmení. Nejčastěji se objevovala odpověď, že by se cizinci měli přizpůsobit českému systému, když tu žijí. Další komentáře se odvolávaly na českou tradici (Jurczyková, 2014).

Z výzkumu Nagyové také vyplývá, že lidé preferují přechýlenou variantu, autorka se zabývala názorem na přechylování v rámci různých profesí, bohužel ale vždy uvádí jako příklad příjmení českého i cizího původu, a proto není z jejího výzkumu zřejmé, jestli respondenti dávali přednost přechýlené variantě u českých, nebo u cizích příjmení, nebo to platilo pro oba případy. Autorka také dodává, že mezi respondenty bylo opravdu jen málo mužů, kteří by upřednostnili nepřechýlenou variantu. Tento fakt koresponduje také s výsledkem dotazníku z této bakalářské práce, kde byla potvrzena hypotéza č. 2, že muži více upřednostňují přechýlený tvar. Autorka se zabývala také souvislostí mezi věkem a názorem respondentů na přechylování. Z výzkumu je patrné,

že mladší generace ve věku 20–25 let dává přednost nepřechýlené podobě příjmení. Věková skupina nad 26 let poté dává přednost přechýlené variantě. K podobnému výsledku dochází také výzkum této práce, a i když hypotéza č. 1 nebyla s jistotou potvrzena, lze z obou prací usoudit, že nejvíce nepřechýlenou variantu schvalují nejmladší respondenti z výzkumu a s věkem naopak stoupá počet těch, kteří se přiklánějí k přechýlené variantě (Nagyová, 2016).

V dotazníku Nagyové uvedlo pouze osm žen, že užívá nepřechýlený tvar příjmení (Nagyová, 2016). Dotazník Panhanse vyplnila pouze jedna respondentka užívající nepřechýlené podoby příjmení (Panhans, 2016). V dotazníku této bakalářské práce skupinu lidí, v jejichž rodině se užívá nepřechýlené podoby ženského příjmení, reprezentovalo devět respondentů. Z těchto čísel lze dojít k závěru, že nepřechýlená podoba ženského příjmení je spíše raritou.

Zajímavý pohled na danou problematiku přináší Panhans v jedné ze svých dalších otázek v dotazníku. V této otázce se ptá respondentů na to, jestli si myslí, že je přechylování potřebné pro český jazyk. Většina respondentů byla toho názoru, že čeština přechylování potřebuje. Respondenti ve svých odpovědích uváděli, že přechylování vnímají jako tradici, podstatu českého jazyka. Přechylování jim přijde důležité také z toho důvodu, že se pomocí něj rozlišuje rod. Autora dále zajímalo, jestli si respondenti myslí, že přechylování z češtiny postupem času zmizí. Valná většina respondentů byla toho názoru, že přechylování bude zachováno (Panhans, 2016). Také tyto dvě skutečnosti potvrzují fakt, že česká společnost je přechylování nakloněna a upřednostňuje přechýlené tvary především u českých příjmení.

Z porovnání všech prací lze vyvodit závěr, že se názor české společnosti na přechylování od roku 2014 příliš nezměnil. Stále je patrné, že nejvíce benevolentní je v tomto ohledu mladá generace přibližně do 30 let, což může vést k zamyšlení, jestli se pohled na situaci v průběhu příštích 30 let, kdy se mladá generace stane generací střední, změní a dojde ke změnám, nebo se naopak změní názor dnešní mladé generace a ona se v budoucnu bude přiklánět k tradiční variantě. I to by se v budoucnu mohlo stát námětem dalších výzkumů.

Závěr

Cílem teoretické části bylo čtenáře seznámit s pojmem gender a vytvořit stručný přehled dějin feminismu s důrazem na český feminismus a také vyzdvihnout významné osobnosti feminismu. Další část byla věnována přechylování a přinášela informace o původu a vývoji příjmení, následoval přehled pravidel pro přechylování českých příjmení. V závěru teoretické části byla uvedena nejčastěji se vyskytující příjmení v České republice.

Praktickou část tvořil kvantitativní výzkum založený na dotazníkovém šetření, které mělo přinést odpovědi na otázky, jak se liší pohled na přechylování příjmení napříč generacemi v České republice, jestli názor respondentů může být z nějaké části ovlivněn také jejich povědomím o genderu či názorem na generické maskulinum, zda tento názor souvisí s pohlavím respondenta nebo původem jeho příjmení. Tyto otázky byly převedeny na hypotézy a posléze na základě dotazníkového šetření potvrzeny, nebo vyvráceny. Ze samotného dotazníku vyplývá, že povědomí o genderu má v České republice hlavně nejmladší zkoumaná věková skupina, tedy lidé do 30 let. Generické maskulinum je poměrně „zažité“, respondenti mu dávají přednost před užíváním názvů označujících obě pohlaví, z dotazníku zároveň vyplývá, že si pouze minimum respondentů pod generickým maskulinem vybaví výhradně jedince mužského pohlaví. V čem má česká společnost jasno, je názor na přechylování českých příjmení, kde byla valná většina proti užití nepřechýleného tvaru, tento tvar jim přišel zvláštní. Naopak u příjmení cizího původu je společnost tolerantnější a nemá problém jak s užitím nepřechýlené, tak přechýlené varianty. Konečná podoba příjmení by však měla záviset na volbě každé ženy, na tom se shoduje 93 % respondentů.

Většina vytvořených hypotéz se nepotvrdila. Pokud se potvrdila, byl rozdíl mezi zkoumanými skupinami minimální. Z tohoto důvodu je možné dojít k závěru, že pohled na přechylování je věc individuální. V práci nebyly zjištěné žádné okolnosti, které by tento pohled nějak výrazně ovlivňovaly. První hypotéza nebyla s jistotou potvrzena, nicméně z dat na obrázku č. 12 lze dojít k závěru, že nejvíce tolerantní přístup k přechylování má mladá generace do 30 let. Co se týká druhé hypotézy, kde se zkoumalo, zda je pohled na přechylování ovlivněn pohlavím jedince, byla sice potvrzena, nicméně čísla jsou téměř totožná, proto ani tento ukazatel nelze považovat za rozhodující. Třetí hypotéza se potvrdila jen v případě cizích příjmení, rozdíl mezi oběma zkoumanými skupinami byl ale opět minimální, z čehož lze usoudit, že ani

povědomí o genderu není věc, která by nějak ovlivňovala respondentův názor na přechylování. U čtvrté hypotézy nastává stejný případ jako u třetí hypotézy. Hypotéza je potvrzena jen z poloviny, z čehož opět vyplývá, že ani vztah respondenta k užívání generického maskulina není rozhodujícím faktorem. Pátá hypotéza se opět nepotvrdila, nositelé příjmení jiného původu nežli českého nesouhlasí více s užíváním nepřechýlené varianty.

Obdobné výsledky přináší i bakalářské práce, s jejichž výzkumy byl výzkum této práce porovnáván v diskuzi.

Seznam literatury

BAHENSKÁ, M., D. MUSILOVÁ a L. HECZKOVÁ, 2011. *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice: Veduta, 2011. 288 s. ISBN 978-80-86829-79-1.

CUŘÍN, F. a kol., 1977. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. 4. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 216 s.

ČECHOVÁ, M. a kol., 2011. *Čeština – řeč a jazyk*. 3. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství. 448 s. ISBN 978-80-7235-413-9.

DISMAN, M., 2009. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum. 374 s. ISBN 978-80-246-0139-7.

CHRÁSKA, M., 2016. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2. vyd. Praha: Grada. 256 s. ISBN 978-80-247-5326-3.

JARKOVSKÁ, L., 2004. Genderové stereotypy: Prohlédněme genderové stereotypy. In: VALDROVÁ, J. *ABC feminismu*. Brno: Nesehnutí. 232 s. ISBN 80-903228-3-2.

KALNICKÁ, Z., 2009. *Úvod do gender studies: otázky rodové identity.* Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik v Opavě, Ústav pedagogických a psychologických věd. 119 s. ISBN 978-80-7248-528-4.

KNAPPOVÁ, M., 2009. *Naše a cizí příjmení v současné češtině.* 2. vyd. Liberec: AZ KORT. 249 s. ISBN 80-238-8173-6.

MITTER, P., 2021. Přechylovat, nebo nepřechylovat příjmení v češtině? *Český jazyk a literatura.* Plzeň: Fraus. ISSN 0009-0786.

MOLDANOVÁ, D., 2004. *Naše příjmení.* 2. vyd. Praha: Agentura Pankrác. 232 s. ISBN 80-86781-03-8.

OAKLEYOVÁ, A., 2000. *Pohlaví, gender a společnost.* Praha: Portál. 171 s. ISBN 80-7178-403-6.

PUNCH, K., 2008. *Základy kvantitativního šetření.* Praha: Portál. 152 s. ISBN 978-80-7367-381-9.

REICHEL, J., 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada. 192 s. ISBN 978-80-247-3006-6.

RENZETTI, C. a D. CURRAN, 2003. *Ženy, muži a společnost.* Praha: Karolinum. 642 s. ISBN 80-246-0525-2.

TUČEK, M., 2000. Stratifikace společnosti a hodnotové orientace: shody a rozdíly mezi muži a ženami v oblasti práce. In: MAŘÍKOVÁ, H. a M. ČERMÁKOVÁ, ed. *Proměny současné české rodiny (rodina-gender-stratifikace).* Praha: Sociologické nakladatelství. 170 s. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-93-1.

VALDROVÁ, J., 2004. Genderové stereotypy: Ženská a mužská role v jazyce. In: VALDROVÁ, J. *ABC feminismu*. Brno: Nesehnutí. 232 s. ISBN 80-903228-3-2.

VALDROVÁ, J., 2006. *Gender a společnost: (vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry magisterských a bakalářských studií).* Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. 236 s. ISBN 80-7044-808-3.

Internetové zdroje

ABZ.cz, 2021a. *Abolicionizmus* [online]. ABZ.cz: slovník cizích slov [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: abolicionizmus, abolicionismus - ABZ.cz: slovník cizích slov

ABZ.cz, 2021b. *Deduktivní* [online]. ABZ.cz: slovník cizích slov [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: deduktivní - ABZ.cz: slovník cizích slov

ABZ.cz, 2021c. *Feminita* [online]. ABZ.cz: slovník cizích slov [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: ABZ.cz: slovník cizích slov - online hledání

ABZ.cz, 2021d. *Maskulinita* [online]. ABZ.cz: slovník cizích slov [cit. 2021-04-19]. Dostupné z: ABZ.cz: slovník cizích slov - online hledání

BENEŠ, J., 1944. O našich příjmeních. *Naše řeč* [online]. roč. 28, č. 2 [cit. 2021-03-18]. ISSN 2571-0893. Dostupné z: Naše řeč – O našich příjmeních (cas.cz)

BUCHTELOVÁ, R. a A. VODÁKOVÁ, 2018. Sociolingvistika. *Sociologická encyklopedie* [online]. Sociologický ústav AV ČR [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: Sociolingvistika – Sociologická encyklopedie (cas.cz)

DROBNOSTI, 1939. Křestní jméno před příjmení! *Naše řeč* [online]. roč. 23, č. 6, s. 190 [cit. 2021-03-21]. Dostupné z: Naše řeč – Křestní jméno před příjmení! (cas.cz)

GENDER STUDIES, 2013. *Historie Gender Studies, o.p.s.* [online]. [cit. 2021-03-18]. Dostupné z: Gender Studies:

INTERNETOVÁ JAZYKOVÁ PŘÍRUČKA, 2021. *Přechylování příjmení ve veřejné komunikaci* [online]. Ústav pro jazyk český AV ČR [cit. 2021-03-18]. Dostupné z: Internetová jazyková příručka: Přechylování příjmení ve veřejné komunikaci (cas.cz)

JURCZYKOVÁ, A., 2014. *O přechylování příjmení aneb Je to žena, či muž?* [online]. Ostrava [cit. 2021-04-29]. Bakalářská práce. Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta. Dostupné z: https://theses.cz/id/ufajds/

O přechylování příjmení aneb Je to žena, či muž? – Anna JURCZYKOVÁ (theses.cz)

KOŽÍŠEK, J., 2018. *Násilím k rovnosti. Před 100 lety britské sufražetky vyválčily volební právo.* [online]. Česká televize [cit. 2021-03-21]. Dostupné z: Násilím k rovnosti. Před 100 lety britské sufražetky vyválčily volební právo — ČT24 — Česká televize (ceskatelevize.cz)

LINGEA, 2021. *Intersexualita* [online]. Lingea s.r.o. [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: intersexualita - Slovník současné češtiny | Lingea s.r.o. (nechybujte.cz)

NAGYOVÁ, H., 2016. *Přechylování příjmení v českém jazyce* [online]. České Budějovice [cit. 2021-04-29]. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta. Dostupné z: BP_-_Nagyov.pdf (theses.cz)

NEKULA, M. a J. VALDROVÁ, 2017. Feministická lingvistika. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: FEMINISTICKÁ LINGVISTIKA | Nový encyklopedický slovník češtiny (czechency.org)

PANHANS, R., 2016. *Přechylování příjmení v současné češtině a jeho recepce ve společnosti* [online]. Plzeň [cit. 2021-04-29]. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická, Katedra českého jazyka a literatury. Dostupné z: DSpace at University of West Bohemia: Přechylování příjmení v současné češtině a jeho recepce ve společnosti (zcu.cz)

PECKA, E., 2018. Liberalismus. *Sociologická encyklopedie* [online]. Sociologický ústav AV ČR [cit. 2021-03-17]. Dostupné z: Liberalismus – Sociologická encyklopedie (cas.cz)

VALDROVÁ, J., 2017. Genderová lingvistika (gender linguistics). *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. [cit. 2021-03-21]. Dostupné z: GENDEROVÁ LINGVISTIKA | Nový encyklopedický slovník češtiny (czechency.org)

VAŇASOVÁ, R., 1988. K současné frekvenci českých příjmení. *Naše řeč* [online]. roč. 71, č. 3 [cit. 2021-03-21]. ISSN 2571-0893. Dostupné z: Naše řeč – K současné frekvenci českých příjmení (cas.cz)

Seznam obrázků

Obrázek č. 1: Zastoupenost mužů a žen 34
Obrázek č. 2: Věkové složení respondentů 35
Obrázek č. 3: Znalost termínu gender 35
Obrázek č. 4: Neznalost genderu napříč věkovými skupinami 36
Obrázek č. 5: Generické maskulinum 37
Obrázek č. 6: Generické maskulinum – ano či ne 38
Obrázek č. 7: Původ příjmení 38
Obrázek č. 8: Užívání přechýlené a nepřechýlené podoby 39
Obrázek č. 9: Je zvláštní užívat nepřechýlený tvar u českých příjmení 39
Obrázek č. 10: Příjmení cizího původu 40
Obrázek č. 11: Přechylování – věc volby 41
Obrázek č. 12: Věk a názor na přechylování 42
Obrázek č. 13: Ženy, muži a nepřechýlená podoba u českých příjmení 43
Obrázek č. 14: Přístup k přechylování v závislosti na znalosti genderu 44
Obrázek č. 15: Souvislost užívání generického maskulina a nepřechýleného tvaru 45
Obrázek č. 16: Rozdílnost názorů v závislosti na původu příjmení 46

Seznam příloh

Příloha č. 1: Plné znění dotazníku 57
Příloha č. 2: Vzor vyplněného dotazníku od respondenta 60

Přílohy

Příloha č. 1: Plné znění dotazníku

K problematice přechylování příjmení

Dobrý den,

jsem studentka českého jazyka na Jihočeské univerzitě a tématem mé bakalářské práce je problematika přechylování příjmení. Dotazník se dotýká také genderu, což je téma, které s přechylováním úzce souvisí. Cílem je zjistit, jaké u nás panuje povědomí o dané problematice a jaký je názor většiny obyvatelstva na přechylování. Dotazník je anonymní, výsledky z něj budou použity v mé bakalářské práci.

Předem děkuji za vyplnění
Sabina Čapková

*Povinné pole

1. 1) Jaké je Vaše pohlaví? *

Označte jen jednu elipsu.

- Muž
- Žena

2. 2) Do jaké věkové skupiny patříte? *

Označte jen jednu elipsu.

- 15 – 30 let
- 30 – 50 let
- 50 a více

3. 3) Setkali jste se s pojmem gender, pokud ano, dokážete jej vysvětlit? *

4. 4) S genderem souvisí termín generické maskulinum, tj. užívání mužského rodu k označení obou pohlaví – např. pokud v televizi mluví o úspěších vědců, měli bychom si za tímto označením představit nejen vědce, ale i vědkyně podílející se na dosažení daných úspěchů. Pokud Vy osobně uslyšíte v médiích slovní spojení „úspěchy vědců", vybavíte si za ním: *

   Označte jen jednu elipsu.

   - ( ) Jedince mužského rodu vykonávajících tuto profesi
   - ( ) Kolektiv vědců složený ze zástupců obou pohlaví

5. 5) Myslíte si, že je vhodné užívat generického maskulina, nebo by podle Vás bylo korektnější užívat označení pro obě pohlaví? Např. Politici se shodli na novele zákona. X Politici a političky se shodli na novele zákona. *

   Označte jen jednu elipsu.

   - ( ) Více mi vyhovuje tvar s užitím generického maskulina.
   - ( ) Více mi vyhovuje možnost s uvedením názvů profese pro obě pohlaví.
   - ( ) Nevadí mi užívání ani jedné z možností.

6. 6) Je Vaše příjmení českého, nebo cizího původu? *

   Označte jen jednu elipsu.

   - ( ) Českého
   - ( ) Cizího

7. 7) Ženská podoba Vašeho příjmení se ve Vaší rodině užívá v přechýlené (Jana Nováková), nebo nepřechýlené podobě (Jana Novák)? *

   Označte jen jednu elipsu.

   - ( ) Přechýlené
   - ( ) Nepřechýlené

8. 8) Přijde Vám zvláštní užívat u českých příjmení v jejich ženské podobě nepřechýlenou variantu? Např. Potkala jsem Janu Novák. *

Označte jen jednu elipsu.

- Ano
- Ne

9. 9) Pokud se jedná o příjmení cizího původu: *

Označte jen jednu elipsu.

- Upřednostňuji nepřechýlený tvar (Věra Mayer)
- Upřednostňuji přechýlený tvar (Věra Mayerová)
- Respektuji obě varianty

10. 10) Myslíte si, že má každá žena právo rozhodnout o podobě svého příjmení, ať už se jedná o příjmení zahraničního, či českého původu? *

Označte jen jednu elipsu.

- Ano – každá žena by měla mít možnost volby
- Ne – veškeré ženské podoby příjmení by se měly tvořit stejným způsobem

Obsah není vytvořen ani schválen Googlem.

Google Formuláře

Příloha č. 2: Vzor vyplněného dotazníku od respondenta

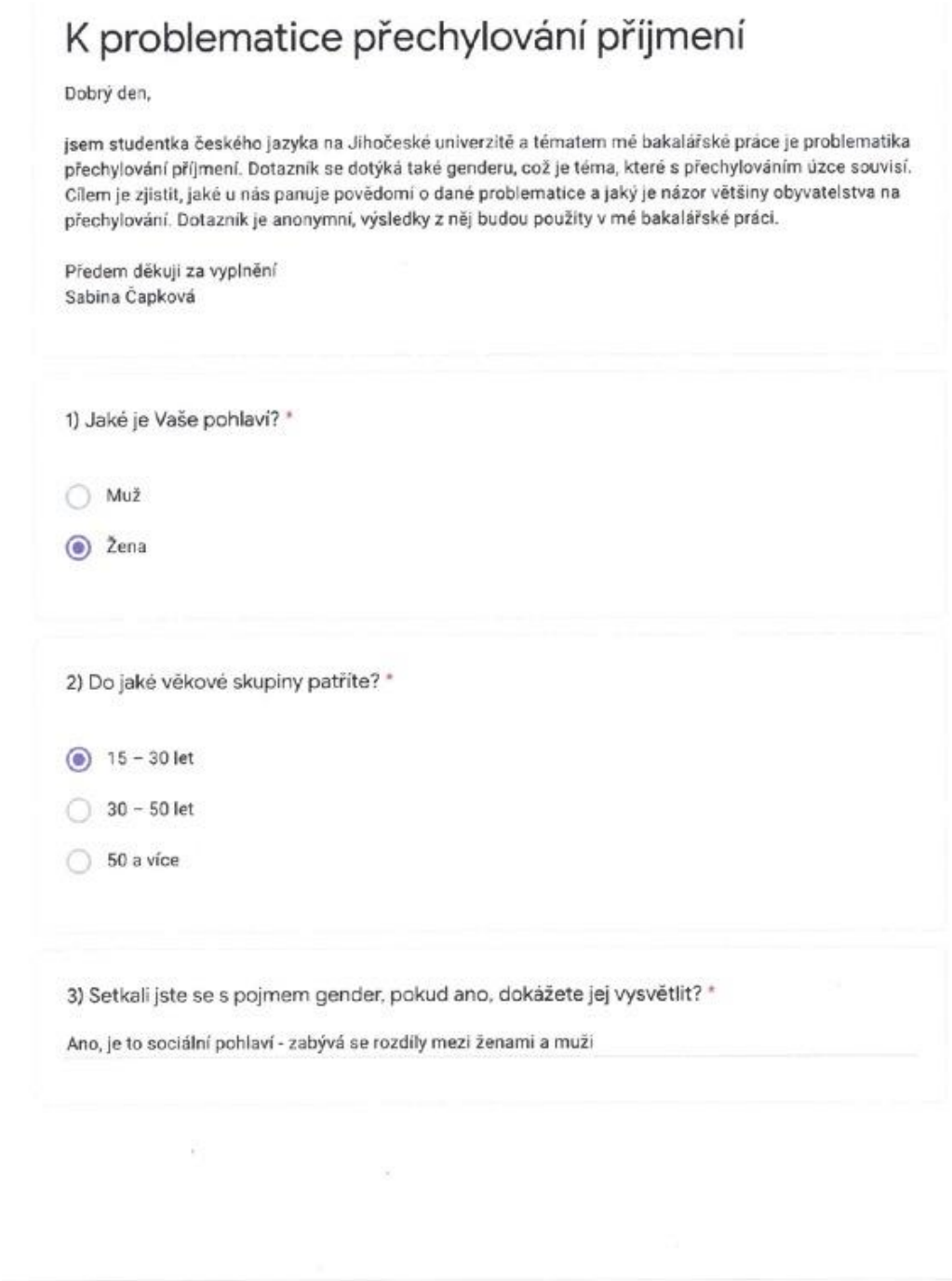

K problematice přechylování příjmení

Dobrý den,

jsem studentka českého jazyka na Jihočeské univerzitě a tématem mé bakalářské práce je problematika přechylování příjmení. Dotazník se dotýká také genderu, což je téma, které s přechylováním úzce souvisí. Cílem je zjistit, jaké u nás panuje povědomí o dané problematice a jaký je názor většiny obyvatelstva na přechylování. Dotazník je anonymní, výsledky z něj budou použity v mé bakalářské práci.

Předem děkuji za vyplnění
Sabina Čapková

1) Jaké je Vaše pohlaví? *

- ○ Muž
- ◉ Žena

2) Do jaké věkové skupiny patříte? *

- ◉ 15 – 30 let
- ○ 30 – 50 let
- ○ 50 a více

3) Setkali jste se s pojmem gender, pokud ano, dokážete jej vysvětlit? *

Ano, je to sociální pohlaví - zabývá se rozdíly mezi ženami a muži

4) S genderem souvisí termín generické maskulinum, tj. užívání mužského rodu k označení obou pohlaví – např. pokud v televizi mluví o úspěších vědců, měli bychom si za tímto označením představit nejen vědce, ale i vědkyně podílející se na dosažení daných úspěchů. Pokud Vy osobně uslyšíte v médiích slovní spojení „úspěchy vědců", vybavíte si za ním: *

- (●) Jedince mužského rodu vykonávajících tuto profesi
- ( ) Kolektiv vědců složený ze zástupců obou pohlaví

5) Myslíte si, že je vhodné užívat generického maskulina, nebo by podle Vás bylo korektnější užívat označení pro obě pohlaví? Např. Politici se shodli na novele zákona. X Politici a političky se shodli na novele zákona. *

- ( ) Více mi vyhovuje tvar s užitím generického maskulina.
- ( ) Více mi vyhovuje možnost s uvedením názvů profese pro obě pohlaví.
- (●) Nevadí mi užívání ani jedné z možností.

6) Je Vaše příjmení českého, nebo cizího původu? *

- (●) Českého
- ( ) Cizího

7) Ženská podoba Vašeho příjmení se ve Vaší rodině užívá v přechýlené (Jana Nováková), nebo nepřechýlené podobě (Jana Novák)? *

- (●) Přechýlené
- ( ) Nepřechýlené

8) Přijde Vám zvláštní užívat u českých příjmení v jejich ženské podobě nepřechýlenou variantu? Např. Potkala jsem Janu Novák. *

- (●) Ano
- ( ) Ne

9) Pokud se jedná o příjmení cizího původu: *

- ( ) Upřednostňuji nepřechýlený tvar (Věra Mayer)
- ( ) Upřednostňuji přechýlený tvar (Věra Mayerová)
- (●) Respektuji obě varianty

10) Myslíte si, že má každá žena právo rozhodnout o podobě svého příjmení, ať už se jedná o příjmení zahraničního, či českého původu? *

- (●) Ano – každá žena by měla mít možnost volby
- ( ) Ne – veškeré ženské podoby příjmení by se měly tvořit stejným způsobem

Obsah není vytvořen ani schválen Googlem.

Google Formuláře